

Lamed

List za radoznale
Izabrao i priredio Ivan L Ninić

Godina 7

Broj 6

Jun 2014

Vladimir Davidović

Ko je platio gajdaša?

Fransis Saunders: *Hladni rat u kulturi*

Predgovor

Knjiga koja je pred vama objavljena je prvi put u Engleskoj, 1999. godine, pod naslovom *Ko je platio gajdaša? (Who Paid the Piper?)* Autorka ove više nego zanimljive studije o uticaju CIA u Evropi u jeku hladnog rata je Fransis Stonor Saunders, britanska istoričarka, istraživački novinar i dokumentaristkinja. Nedugo posle britanskog, usledili su i američko i francusko izdanje, pod naslovom *Hladni rat u kulturi – CIA i svet umetnosti i književnosti*. Kratka vest u dnevnim novinama o pojavi francuskog prevoda *Hladnog rata* i burnim reakcijama tim povodom u francuskoj kulturnoj javnosti podstakli su me da ovu knjigu ubrzo nabavim i pročitam.

U 26 poglavlja autorka je napravila, na prvi pogled ne preterano interesantnu analizu brojnih, najpre finansijskih dokumenata CIA iz pedesetih i šezdesetih godina prošlog veka. Kao i obično, pravi podaci bili su prekriveni morem sporednih. Tek njihovom pažljivijom analizom, Stonorova izvlači na površinu specijalnu operaciju Centralne obaveštajne agencije Sjedinjenih Američkih Država, fantastičnu po svojim razmerama, kojom je u dugom periodu nametan i nametnut sistem vrednosti koji su SAD želele. Ova knjiga opisuje *modus operandi* te operacije. Otkrivaju se veliki iznosi tajnih fondova, imena državnih službenika i kulturnih poslenika koji su u ovoj operaciji služili, a da mnogi, naročito iz reda ovih drugih, nisu ni znali u čemu učestvuju.

Za razliku od reakcija u Francuskoj, razumljivih i stoga što je, dobrim delom, aktivnostima CIA u tom periodu rukovođeno upravo iz Pariza, pa je i taj „lični momenat“ uticao na to da se javnost uzburka, u Americi je knjiga *Hladni rat u kulturi* bila donekle prećutana. Ovaj podatak verovatno treba tumačiti i iz

ugla velikog izbora knjiga s takvom tematikom, koje su Amerikanci vremenom prestali da doživljavaju kao senzacije. Obilje filmova, knjiga, dokumentaraca koji se bave različitim ilegalnim ili polulegalnim operacijama američke Obaveštajne agencije, dovoljno su zasitili tržište, na kome je već odavno postalo teško probrati ozbiljne i argumentovane studije od onih koje su inspirisane lakom zaradom ili koje su rađene po narudžbini sa različitih strana.

Naravno, bilo je i reakcija onih na koje se knjiga odnosi. Na sajtu CIA pojavila se kritika, i to iz pera Tomasa Troja, bivšeg direktora CIA, inače čestog gosta na sajtu CIA, koji se uglavnom javlja kada se pojave publikacije koje bi ovu agenciju mogle da povežu sa bilo kakvim nečasnim radnjama. Ovaj, gotovo pokroviteljski tekst o *Hladnom ratu*, s blagom ironijom pokušava da obezvredi teze Sandersove, manje-više uobičajenim argumentima da se takve stvari dešavaju svuda:

„Fransis Saunders je zapanjena i šokirana (!) saznanjem da se u pokrajnoj sobi Rikovog kafea igraju karte za novac [...] Još jedna mana ove knjige jeste u tome što razmatra samo Zapad, i jedva i pominje komuniste kao učesnike u hladnom ratu.“

Međutim, ni sam Troj ne poriče da *Saundersova* „...takođe, veoma dobro rekonstruiše priču o tome kako je CIA radila s postojećim ustanovama, kao što su Fondacija Ford i Fondacija Rokfeler, i osnovala brojne ‘lažne’ fondacije da ‘prikrije’ svoje finansiranje Kongresa za slobodu kulture i druge tajne aktivnosti. Međutim, sve se to raspalo 1967, kao rezultat novinskih članaka, naročito otkrića u odavno ugaslom časopisu Ramparts...“

Dalje, Troj nabraja čitav niz podataka koje je autorka navela, ali se ne izjašnjava nijednim konkretnim argumentom koji bi pobio njihovu verodostojnost: „...Agencija je subvencionisala evropske turneje Simfonijskog orkestra Bostona i platila snimanje Orvelovih dela, 1984 i *Životinjske farme*. Tajno je subvencionisala objavljivanje hiljada knjiga, uključujući i čitavu biblioteku kuće Frederik A. Preger ink., i poznatu knjigu Milovana Đilasa, *Nova klasa*. Spasla je od propasti, a potom subvencionisala finansijski posrnule časopise *Partizan rivju* i *Kenjon*

rivju. [...] Pošto je CIA osnovala i finansirala Kongres za slobodu kulture i časopis *Enkaunter*, da li je tima ispraznila svoj arsenal? Da li je Agencija određivala šta Kongres treba da podržava i šta *Enkaunter* treba da objavljuje? Očigledno – ne. Tokom petnaest godina dok je Agencija ‘vodila’ časopis, *Enkaunter* je objavio oko dve hiljade članaka i prikaza. Saundersova navodi samo dva (prilično sumnjiva) slučaja u kojima je CIA možda intervenisala – da spreči časopis u objavljivanju tih tekstova [...]

Značaj ove knjige, iako je i sama po sebi zanimljiva, ne bi bio potpun da se ona, gle čuda, ne nadovezuje na jedan interesantan, i nikada do sada nedvosmisleno potvrđen, ali ni ubedljivo demantovan, „plan za uništenje Rusije“, o kome se danas sve glasnije govori, ne samo u krugovima posvećenim u tajne hladnog rata, već i naširoko u medijima. Citat koji sledi naveden je prema ruskom vojnom časopisu *Vojna misao*, broj 1, za 2001. godinu, str. 53–57. Ruska popularna i gledana TV stanica „NTV“ (Nova televizija), emitovala je tokom 2012. godine TV serijal uglednog dokumentariste i istraživačkog novinara Andreja Lošaka pod nazivom „Rusija, potpuno pomračenje“, u kome se navedeni citat provlači kao lajt-motiv kroz svih pet epizoda, a komentarišu ga ljudi najrazličitijeg profila, od člana Dume Žirinovskog do sineaste Nikite Mihalkova. On tvrdi da je njegov autor 1945. godine bio Alen Foster Dals (brat tadašnjeg državnog sekretara SAD, Džona Fostera Dalsa), osnivač i direktor CIA. Prema tvrdnjama autora, pokretači hladnog rata su glavni udar usmerili na ljudsku svest: „Rat će se završiti i sve će se nekako srediti. Sve što imamo, svo zlato, svu materijalnu moć uložićemo za otupljivanje i zaglupljivanje ljudi... Ljudski mozak i svest mogu se izmeniti. Posejaćemo haos, neprimetno ćemo ih uputiti da veruju u pogrešne stvari. Nate-raćemo ih da se priklone lažnim vrednostima. Naći ćemo svoje saveznike i istomišljenike u samoj Rusiji. Rezultat će biti grandiozna tragedija nepokornog naroda, koja će se na kraju pretvoriti u konačno gubljenje samosvesti. Literatura, pozorište, bioskopi – sve će to prikazivati i veličati najniža ljudska osećanja... Na sve načine ćemo podržavati i uzdizati takozvane umetnike, koji će se nametati i pro-dubljivati u ljudskoj svesti kult seksa, nasilja, sadizma i izdajstva – jednom rečju, svaku neprirodnost.

U rukovođenju državom stvorićemo nesnalaženje i haos. Neprimetno, ali aktivno i stalno, doprinosićemo zaglupljivanju činovnika i stvaranju neprincipijelnosti. Čast i državni poredak predstavljace nešto prošlo i nepotrebno, što će se ismejavati. Vešto i neprimetno, kao vrednosti nametaćemo ljudske poroke: laž, prevaru, pijanstvo i narkomaniju, nepoverenje među ljudima, izdajstvo i nacionalizam.

Biće pojedinaca koji će uvideti šta se događa. Njih ćemo učiniti bespomoćnim, izložićemo ih podsmehu.

Tako ćemo stvarati pokoljenja, jedno za drugim. Ljude ćemo pridobijati još od detinjstva i mladosti. Glavnu pažnju usmerićemo na omladinu koju ćemo izopačavati, kvariti i učiti je razvratu. Od njih ćemo praviti cinike, prostake, kosmopolite...“

Novi vidovi rata napustili su, dakle, metode i ciljeve koji su postizani klasičnim ratnim nasiljem. Savremeni prilaz ratovima je, pre svega, emotivne prirode. Opisuju se užasi, osuđuju se protivnici, kritikuje se nesposobnost političkog i vojnog rukovodstva. Najšire, masovno poimanje rata podrazumeva bombardovanje, krv, rušenja, patnju. To su posledice oružane borbe. Ne samo Jugoslavija, već i Čehoslovačka i Sovjetski Savez, tada nesumnjiva vojna supersila, poražene su i uništene bez oružane borbe. To je bilo moguće, pre svega, zbog neshvatanja rukovodstava tih zemalja novih metoda novog rata. Nerazumevanje tih metoda dovelo je do toga da su bez prave zaštite ostale ogromne, vitalno važne oblasti državnog poretka.

Ali, to nije dovoljno za rešavanje problema, koji se samo nagomilavaju. Neadekvatno razumevanje metoda novih ratova za posledicu ima iskrivljeno mišljenje, neshvatanje stvarnosti i pogrešne procene, a samim tim i pogrešne zaključke. Nerešavanje problema koji se tiču sudbinskih pitanja naroda izaziva apatiju, očajanje i bezizlaznost, što vodi stagnaciji ličnog i društvenog saznanja, padu vitalnih aktivnosti nacije i, konačno, porazu u borbi za goli život.

Autorka *Hladnog rata* citira radio-propagandistu Radija Slobodna Evropa, Džordža Urbana, koji je rekao kako je zbog sloma SSSR osetio „...neobičan grč gubitka. Sparing-partner koji mi je na izvestan način dobro poslužio, pao je od neupotrebe. Predvidljivi neprijatelj preko brda, koga smo često čuli ali retko viđali, bio je, paradoksalno, izvor samopotvrđivanja. Imati velikog neprijatelja bilo je gotovo isto toliko dobro kao i imati velikog prijatelja i – u vreme otuđenosti u sopstvenim redovima – svakako bolje. Prijatelj je prijatelj, ali je dobar protivnik – vokacija. Ili me je, pitam se ponekad, moja duga zaokupljenost ‘dijalektikom’ toliko zarazila, da ne mogu ni da zamislim život izvan neprijateljstva?“

Često se govori o tome da hladni rat nije završen, jer njegovu suštinu čini beskompromisni ideološki sukob, a vojni, politički, ekonomski, diplomatski i svi drugi odnosi služe samo kao sredstvo za slamanje otpora. Stoga novi ratovi, neretko, imaju tzv. „plišani“ karakter. Veliki deo naroda, bezrazložno verujući u iskrenost i dobronamernost „boraca za demokratiju“, poverovao je da je suština društvenog razvoja samo ili bar dominantno, razvoj demokratije. Istovremeno, metodima novog rata, preuzimani su ekonomski resursi, direktno uništavani vojni, a posledično i obrazovni, zdravstveni i svi drugi vitalni sistemi napadnutog.

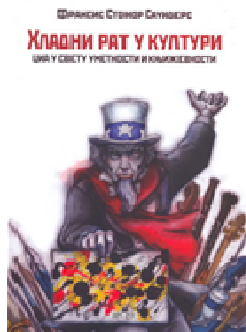
Ovu vrstu rata najveći broj zemalja u tranziciji je izgubio, a da nisu ni znale da su u ratu. Stoga nisu pružile skoro nikakav otpor. Posledice su: uništen životni standard stanovništva, razbijen sistem upravljanja, osakaćena ekonomija, nezaposlenost, porast korupcije i kriminala. Mnoge srednje razvijene zemlje spale su u red zemalja u razvoju, a neke još nisu shvatile razmere opasnosti koja proizilazi iz činjenice da su suštinski izazivači nemira još od početka konflikta, sami sebi odredili poziciju mirotvoraca. Društvene nauke, a pre svega sociologija, izbegavaju da analiziraju posledice novih ratova. Multidisciplinarnih istraživanja na tu temu uglavnom nema. Statistički podaci se vode po različitim metodologijama, tako da je teško napraviti analizu realnih posledica. Na primer, u našoj zemlji, karakteristično je da za sve ratove vođene u 20. veku, ne postoje čak ni tačni spiskovi žrtava. Ti brojevi su relativizovani ili zloupotrebljavani.

U novim vidovima rata, najznačajnija komponenta suprostavljanja je rukovođenje. Najbitniju ulogu imaju informacija, znanje, mudrost, volja i organizacione sposobnosti donosilaca odluka. Gledati u oči stvarnosti znači razumeti situaciju. Okretanje glave od problema vodi, iz inostranstva kontrolisanom, razbijanju zemlje. Zato razumevanje okolnosti i blagovremeno preduzimanje mera za zaštitu vitalnih interesa države i naroda predstavlja pitanje od najvećeg prioriteta.

Epilog ove knjige zastrašujuće je ubojit. Autorka zaključuje:

„Iza ‘neistražene nostalgije za zlatnim danima američke obaveštajne službe’ stoji razorna istina: isti oni ljudi koji su čitali Dantea i išli na Jejl i bili obrazovani za javnu službu, regrutovali su naciste, manipulirali ishodom demokratskih izbora, davali LSD nevoljnim ljudima, otvarali poštu hiljada američkih građana, zbacivali vlade, podržavali diktature, smišljali ubistva i osmislili užas Zaliva svinja. „Zbog čega?“ zapitao je jedan kritičar. „Ne zbog građanske vrline, već zbog imperije.“

Prepoznavanje činjenica, rezultata i posledica ove specijalne operacije ostavljam čitaocu na savest, kao lični izazov.

Fransis Stonor Saunders

Hladni rat u kulturi

Uvod

Način da se obavi dobar propagandni rad jeste u tome da se nikako ne vidi da se on uopšte i obavlja.

Ričard Krosman

Na vrhuncu hladnog rata vlada SAD je uložila ogromna sredstva u tajni program kulturne propagande u Zapadnoj Evropi. Središnji cilj ovog programa bio je da širi tvrdnju kako on uopšte i ne postoji. Njime je, u velikoj tajnosti, upravljala špijunska ruka Amerike, Centralna obaveštajna služba – CIA. Središte ove skrivene kampanje bio je Kongres za slobodu kulture, kojim je rukovodio agent CIA Majkl Joselson, od 1950. do 1967. godine. Uspesi ovog tela – a i njegovo trajanje – bili su značajni. Na vrhuncu svoje moći, Kongres za slobodu kulture je imao kancelarije u 35 zemalja, u kojima je zapošljavao desetine ljudi, objavljivao više od dvadeset uglednih časopisa, organizovao izložbe, posedovao usluge novina i filmova, organizovao značajne međunarodne konferencije, i nagrađivao muzičare i slikare nagradama i javnim izvođenjima. Misija Kongresa bila je da inteligenciju Zapadne Evrope drži podalje od stalno primamljive općinjenosti marksizmom i komunizmom, i upravlja je prema gledištu primerenijem „američkom stilu“.

Oslanjajući se na široku, izuzetno uticajnu mrežu obaveštajnog osoblja, političkih stratega, korporativnog establišmenta i stare studentske veze sa vrhunskih univerziteta Ajvi lige¹, mlada CIA je od 1947. godine počela da stvara „konzorcijum“, čiji je dvostruki zadatak bio da pelcuje svet od zaraze komunizma i da olakša usvajanje interesa američke spoljne politike u inostranstvu. Rezultat je bio izuzetno čvrsta mreža ljudi koji su radili uz Agenciju na unapređivanju ove ideje: da je svetu potreban *pax Americana*, novo doba prosvete, koje će se zvati Stoleće Amerike.

Konzorcijum koji je stvorila CIA – a činilo ga je ono što je Henri Kisindžer opisao kao „aristokratiju posvećenu službi ovoj državi u ime principa koji nadilaze pristrasnost“ – bio je skriveno oružje u hladnom ratu Amerike, oružje koje je, na polju

¹ Ajvi liga (*The Ivy League*): osam privatnih fakulteta na severoistoku SAD: Univerzitet Braun, Kolumbija, Kornel, Dartmur koledž, Univerzitet Harvard, Univerzitet Princeton, Univerzitet Pensilvanije i Univerzitet Jejl. Osnovani su u kolonijalnom periodu Amerike i smatraju se najelitnijim obrazovnim ustanovama, ne samo u SAD. Njihov naziv simbolizuju stare zgrade obrasle bršljanom. – Prim. prev.

kulture, imalo velike posledice. Bilo da im se to dopadalo ili ne, bilo da su znali ili nisu znali, u posleratnoj Evropi bilo je veoma malo pisaca, pesnika, slikara, istoričara, naučnika ili kritičara čije ime na neki način nije bilo povezano sa ovim tajnim preduzećem. Špijunski establišment Amerike je bez ičijeg protivljenja, neotkriven više od dvadeset godina, rukovodio prefinjenim, dobro finansiranim kulturnim frontom na Zapadu, za Zapad, u ime slobode izražavanja. Određujući hladni rat kao „bitku za umove ljudi“, nagomilao je ogroman arsenal kulturnog oružja: časopise, knjige, konferencije, seminare, umetničke izložbe, koncerte, nagrade.

Članove ovog konzorcijuma činila je odabrana grupa bivših radikala i intelektualaca levičara čija se vera u marksizam i komunizam raspala posle dokaza o staljinističkom totalitarizmu. Izranjajući iz ružičaste decenije tridesetih, koju je Artur Kestler ožalio kao „neuspelu revoluciju duha, promašenu renesansu, lažnu zoru istorije“, njihovo razočaranje pratila je spremnost da se pridruže novom konsenzusu, da afirmišu novi poredak koji će zameniti potrošene sile prošlosti. Tradicija radikalnog disidenta, u kojoj su intelektualci preuzimali na sebe da istraže mitove, ispituju ovlašćenja institucija i remete samozadovoljstvo moći, ukinuta je u korist podrške „američkom stavu“. Ova nekomunistička grupa, koju su odobrile moćne ustanove i pomagale joj, postala je čak kartel u intelektualnom životu Zapada, kao što je komunizam to bio nekoliko godina ranije (a u njemu su bili mnogi isti ljudi).

„Došlo je vreme... kada je život, očigledno, izgubio sposobnost da se sam uređuje,“ kaže Čarli Sitrin, narator *Humboltovog dara* Sola Beloua. „On se mora uređivati. Intelektualci preuzimaju ovaj posao na sebe. Od vremena, recimo, Makijavelija, do našeg vremena, ovo uređivanje je bilo jedan divno mučan, zavodljiv, katastrofalan projekat. Čovek kao što je Humbolt, nadahnut, mudar, ekscentričan, uživao je u otkriću da ljudskim poslovima, tako veličanstvenim i beskonačno raznolikim, sada treba da upravljaju izuzetne osobe. On je bio izuzetna osoba, te je tako bio odgovarajući kandidat za moć. Pa, što da ne?“ Kao i toliki Humbolti, oni intelektualci koje je izdao lažni idol komunizma, sada su se našli kako zure u mogućnost izgradnje novog Vajmara, američkog Vajmara. Ako je vlada – i njena skrivena delatna ruka, CIA – spremna da u tom projektu pomogne, pa, što da ne?

Da bivši levičari rade na istom poslu kao i CIA manje je neverovatno nego što izgleda. Između Agencije i onih intelektualaca koji su bili najmljniji, čak i ako to nisu znali, da se bore u kulturnom hladnom ratu, postojao je istinski zajednički interes i uverenje. Uticaj CIA nije bio „uvek, ili bar ne često, reakcionaran i zlokoban“, piše uvaženi liberalni istoričar Amerike, Artur Šlezindžer. „Prema mom iskustvu, njeno rukovodstvo je bilo politički pro-

svećeno i prefinjeno.“ Ovakav stav prema CIA, kao liberalnom raju, služio je kao moćan mamac da se sa njom saraduje ili, ako ne to, bar da se složite s mitom koji je bio dobro motivisan. Ipak, ovakva slika nije baš u skladu sa reputacijom CIA kao bezobzirno intervencionističkog i zastrašujuće neodgovornog sredstva američke moći u hladnom ratu. To je bila organizacija koja je osmislila zbacivanje premijera Mosadeka u Iranu 1953, uklanjanje Arbencove vlade u Gvatemali 1954, katastrofalnu operaciju u Zalivu svinja 1961, ozloglašeni program Feniks u Vijetnamu.² Špijunirala je desetine hiljada Amerikanaca, uznemiravala demokratski izabrane vođe u inostranstvu, smišljala ubistva, poricala ovakvo delovanje pred Kongresom i, usput, podizala većtinu laganja na nove visine. Kakvom je onda neobičnom alhemijom CIA uspela da se visokoumnim intelektualcima poput Artura Šlezindžera predstavi kao zlatni sasud dragog im liberalizma?

Razmere do kojih je američki špijunski establišment proširio svoj zahvat na kulturne poslove svojih zapadnih saveznika, delujući kao nepomenuti pomoćnik u velikom broju stvaralačkih delatnosti, premeštajući intelektualce i njihova dela poput šahovskih figura kojima se igra Velika igra, ostaje jedno od najprovokativnijih zaveštanja hladnog rata. Odbrana koju su sagradili čuvari iz tog perioda – koja počiva na tvrdnji da su krupna novčana ulaganja CIA stizala bez dodatnih uslova – tek treba ozbiljno istražiti. U intelektualnim krugovima Amerike i Evrope opstaje spremnost da se kao istinita prihvati tvrdnja kako je CIA bila zainteresovana samo za proširenje mogućnosti za slobodno i demokratsko izražavanje u kulturi. „Mi smo samo pomagali ljudima da kažu ono što bi i inače rekli“ – glasi ova linija odbrane koja liči na „blanko ček“. Ukoliko su korisnici sredstava CIA bili nesvesni ove činjenice, nastavlja se argument, i ukoliko se njihovo ponašanje u skladu s tim nije promenilo, onda njihova neza-visnost kao kritičkih mislilaca nije pretrpela nikakvu štetu.

Međutim, zvanični dokumenti koji se odnose na kulturni hladni rat sistematski potkopavaju ovaj mit o čovekoljublju. Od pojedinaca i ustanova koje je CIA plaćala očekivalo se da se ponašaju kao deo šire kampanje ubeđivanja, propagandnog rata u kome je „propaganda“ bila definisana kao „svaki organizovani napor ili pokret da se širi informacija ili određeno

2 Program Feniks (The Phoenix Program): osmislili su, koordinisali i izvršavali CIA, specijalne snage SAD, specijalne snage Australijske vojske i bezbednosni aparat Južnog Vijetnama, između 1965. i 1972. godine. Cilj je bio da se identifikuju i „neutralizuju“ (putem infiltracije, zarobljavanja, terorizma, mučenja i ubistava) pripadnici Vijetkonga. Suštinski, meta programa Feniks bili su civili, a ne vojnici. Do 1972. operativci Feniksa „neutralizovali“ su 81.740 osumnjičenih operativaca, doušnika i simpatizera Vijetkonga, od kojih je 26.369 bilo ubijeno. – Prim. prev.

učenje pomoću vesti, posebnih argumenata ili apela osmišljenih tako da utiču na mišljenje i delovanje bilo koje date grupe“. Vitalni činilac ovog napora bilo je „psihološko ratovanje“ koje je definisano kao „osmišljena upotreba u nekoj državi propagande i aktivnosti koje ne spadaju u borbu, a koje prenose ideje i informacije kojima je namera da utiču na mišljenja, stavove, emocije i ponašanje stranih grupa na način koji doprinosi postizanju državnih ciljeva“. Nadalje, „najdelotvornija vrsta propagande“ bila je definisana kao ona prema kojoj se „subjekt kreće u pravcu u kome vi želite, iz razloga za koje veruje da su njegovi, sopstveni“. Beskorisno je osporavati ove definicije. One su u svim vladinim dokumentima, podacima američke posleratne kulturne diplomatije.

Maskirajući svoja ulaganja, CIA je očigledno delovala pod pretpostavkom da bi njeni mamci bili odbijeni da su bili otvoreno ponuđeni. Kakva se to vrsta slobode može širiti ovakvom obmanom? U Sovjetskom Savezu svakako nije bila predviđena nikakva vrsta slobode, jer su oni pisci i intelektualci koji nisu bili poslani u gulage bili zauzdani da služe interesima države. Naravno, bilo je ispravno suprotstavljati se ovakvoj neslobodi. Ali, kakvim sredstvima? Da li je bilo ikakvog stvarnog opravdanja za pretpostavku da načela zapadne demokratije ne bi oživela u posleratnoj Evropi, uz pomoć nekih unutrašnjih mehanizama? Ili, za pretpostavku da demokratija ne može biti mnogo složenija od onoga što podrazumevaju pohvale američkom liberalizmu? U kom je stepenu bilo dozvoljeno drugoj državi da se tajno meša u fundamentalne procese organskog intelektualnog rasta, slobodne rasprave i slobodnog protoka ideja? Zar tu nije postojala opasnost od stvaranja, umesto slobode, neke vrste primitivne slobode, u kojoj ljudi misle da deluju slobodno, a u stvari zavise od sila nad kojima nemaju kontrolu?

Uključivanje CIA u kulturni rat postavlja i druga uznemiravajuća pitanja. Da li je novčana pomoć iskrivila proces kojim je trebalo pomoći intelektualcima i njihovim idejama? Da li su ljudi birani prema svom položaju, pre nego na osnovu svojih intelektualnih zasluga? Šta je Artur Kestler mislio kada se izrugivao „međunarodnom kolu akademskih kol gerli“ intelektualnih konferencija i simpozijuma? Da li je članstvo u kulturnom konzorcijumu CIA obezbedilo ili unapredilo njihovu reputaciju? Koliko je od onih pisaca i mislilaca koji su stekli međunarodnu publiku za svoje ideje bilo, u stvari, drugorazredno – efemerni publicisti čija su dela bila osuđena na podrume antikvarijata?

U časopisu *Njujork tajms*³ pojavio se 1966. godine niz članaka koji su razotkrivali veliki broj tajnih

3 Nazivi svih časopisa i listova navedenih u ovoj knjizi, u originalu, kao i potpuni spisak svih ličnosti i organizacija koje se pominju nalaze se na kraju knjige, u Indeksu. U tekstu su nazivi časopisa transkribovani. – Prim. prev.

operacija koje je izvela obaveštajna zajednica Amerike. Dok su se na prvoj strani ređale priče o pokušanim državnim udarima i (uglavnom trapavim) političkim ubistvima, CIA se počela doživljavati kao slon u staklarskoj radnji koji tabana po šikari međunarodne politike, neometan bilo kakvim osećanjem odgovornosti. Usred ovih ozbiljnijih melodramatičnih otkrića došli su i detalji o tome kako je američka vlada pazila na kulturne brame Zapada, da njenim delima uzajme svoju intelektualnu težinu.

Ukazivanje na mogućnost da su mnogi intelektualci bili nadahnjivani diktatima američkih političara, pre nego sopstvenim nezavisnim standardima, izazvalo je sveopšte gađenje. Moralni autoritet koji je inteligencija uživala na vrhuncu hladnog rata sada je bio ozbiljno poljuljan, uz česta izrugivanja.

„Konzencijacija“ se raspadala, središte nije moglo da se održi. I dok se raspadala, i samu priču su fragmentirale, činile je pristrasnom, menjale – ponekad flagrantno – sile na levcima i desnicima koje su njene osobene istine želele da iskoriste za sopstvene ciljeve. Ironijom sudbine, okolnosti koje su omogućile otkrića dovele su do toga da njihov stvarni značaj postane zatamjen. Dok je opsesivna antikomunistička kampanja u Vijetnamu dovela Ameriku do ivice socijalnog urušavanja, uz potonje skandale razmera *Pentagonskih dokumenata*⁴ i Votergejta, bilo je teško održati zanimanje ili ostrašćenost u poslovima kao što je *Kulturkampf*, koji je izgledao kao nešto nebitno u poređenju s ostalim.

„Istorija je“, pisao je Arčibald Mekliš, „kao loše napravljena koncertna dvorana, s mrtvim uglovima u kojima se muzika ne može čuti.“ Ova knjiga pokušava da uoči te mrtve uglove. Ona traga za drugačijom akustikom, za melodijom drugačijom od one koju su izvodili zvanični virtuozi tog perioda. To je tajna istorija, utoliko što veruje u značaj snage ličnih odnosa, u „meke“ veze i tajne dogovore, i u značaj salonske diplomatije i politikanstva po budoarima. Ona se suprotstavlja onome što je Gor Vidal opisao kao „one zvanične fikcije oko kojih se složilo previše veoma zainteresovanih strana, svaka sa svojih hiljadu dana tokom kojih je podigla sopstvene obmanjujuće piramide i obeliske koji tvrde da predskazuju vreme.“

Svaka istorija koja želi da ispita ove „usaglašene činjenice“ mora da postane, prema rečima Cvetana

4 Pentagonski dokumenti: (*Pentagon Papers*, zvanično: Odnosi Sjedinjene Države – Vijetnam, 1945–1967: Studija Ministarstva odbrane) predstavlja istoriju političko-vojnog angažovanja SAD u Vijetnamu u navedenom periodu. Dokumenti su se prvi put pojavili na naslovnoj strani časopisa *Njujork tajms* 1971. godine. Prema članku iz 1996. godine, ovi dokumenti su „pokazali, između ostalog, da je Džonsonova administracija sistematski lagala, ne samo javnost, već i Kongres, u vezi sa nacionalnim interesom i značajem angažovanja“. Ovaj izveštaj dostupan je javnosti od juna 2011. godine. – Prim. prev.

Todorova⁵ „čin bogohuljenja. Nije stvar u doprinosu kultu heroja i svetaca. Stvar je u što većem približavanju istini. Ona učestvuje u onome što je Maks Veber nazvao 'otreznenje sveta'; ona postoji na drugom kraju spektra, nasuprot idolatriji. Tu je reč o ponovnom osvajanju istine, nje same radi, a ne o obnavljanju slika koje su se pokazale kao korisne u sadašnjosti.“

Francis Stonor Saunders, autorka knjige *Ko je platio gajdaša?* - kulturne istorije Hladnog rata prevedene na desetak jezika, dobila je Royal Historical Society's Gladstone Memorial nagradu. Poslednja knjiga joj je *The Woman who Shot Mussolini*.

Njene tekstove objavljuju *Guardian*, *New Statesman* i *Areté*.

Živi u Londonu.

<http://www.faber.co.uk/catalog/author/frances-stonor-saunders#sthash.KvFZaYWJ.dpuf>

⁵ Cvetan Todorov (r. 1. marta 1939), bugarski pisac i filozof koji u Francuskoj živi od 1963. godine. Objavio je 21 knjigu, gostujući je profesor Harvarda, Jejla, Kolumbije i Berklija. – Prim. prev.

Valter Benjamin

BERLINSKO DETINJSTVO oko hiljadudevetstote *Mom dragom Stefanu*

*O, lepo pečeni stubu pobede
posut zimskim šećerom iz dečjih dana.*

Neobjavljena za autorova života, knjiga *Berlinsko detinjstvo* nastala je, kao iz svog embriona, iz ponešto ranijeg, napuštenog projekta naslovljenog kao *Berlinska hronika* (*Berliner Chronik*). Pretežno autobiografski usmerena, *Berlinska hronika* započeta je 1932, kada je Benjamin prvi put, započinjući svoja samoizgnanička i izgnanička lutanja, boravio na mediteranskom ostrvcetu Ibisu. Razlika između dva rukopisa jeste znatna, ali je i njihova veza očigledna. U najmanju ruku, iz *Berlinskog detinjstva* uklonjeni su svi elementi koji su se mogli neposredno odnositi na autorovu stvarnu biografiju. Izvršena je odlučna književna metamorfoza. Mnogi elementi su pretopljeni ili ostali neiskorišćeni. Otuda su iščezle i mnogobrojne reference koje su nedvosmisleno ukazivale na Benjaminova politička uverenja. Posao na preuređivanju, i maltene novom početku, *Berlinske hronike* preduzet je već s jeseni 1932, i to je datum radanja *Berlinskog detinjstva*. Pronađene su mnoge verzije rukopisa, a prevodilac je o svim dostupnim, kao i o tekstu *Berlinske hronike* (koji su dešifrovali Kiti Štajnsnajder i Geršom Šolem, i prvi put, s pogovorom potonjeg, objavili 1970, *Bibliothek Suhrkamp* 251), vodio neophodnog računa.

Valter Benjamin

Stihovi navedeni u epigrafu knjige nalaze se, uz izvesnu manju razliku u drugom, i na početnoj stranici rukopisa *Berlinske hronike*. Dugo se verovalo da su

citat iz nekog nama nepoznatog teksta. Međutim, zahvaljujući Šolemovom srećnom otkriću u fondu Benjaminove rukopisne ostavštine, utvrđeno je, pre dvadesetak godina, da potiču od samoga Benjamina, i da su odjek njegovog opijanja hašišom. Benjamin je, kao što je poznato, u društvu prijatelja preduzimaо, u periodu između 1928. i 1931, u Berlinu i Marseju, svoje opite sa hašišom. O tim iskustvima vodio je pomno svoje zapisnike. U jednom od tih protokola, pisanom očito još pod dejstvom hašiša, zatičemo sledeće rečenice:

Mašta se čini civilizatorskom – kao da sam ponovo našao
Vesele Žene Vindzorske.
U magli Berlina
Berlinske bajke Gotajlove
O, stubu pobeде pozlaćeni kao kolač
Zaodeven šećerom magle u zimske dane
Francuski topovi se naginju
Moje propitivanje

Epigraf je, dakle, svakako sačinjen na osnovu sećanja na ono što je bilo zapisano nekoliko godina ranije.

Posveta koja se nalazila na prvoj stranici *Berlinske hronike* najpre je glasila:

Napisano za četvoro mojih dragih prijatelja
Sašu, Gerharda
Asju Lacis
i Frica Hajnlea

Precrtana je debelim crtama drugim mastilom. Saša je Saša Ston, čuveni crtač i fotograf (autor naslovne strane prvog izdanja *Jednosmerne ulice*), koga je tih godina Benjamin često pohodio. Gerhard je Geršom Šolem. Asja Lacis je prijateljica kojoj je posvećena Benjaminova *Jednosmerna ulica*. Fric Hajnle je bio veliki prijatelj Benjaminov iz mladosti. Pesnik, ubio se zajedno sa svojom prijateljicom, 1914. godine. Međutim, taj red posvete Šolem je, u prvi mah, bio pogrešno odgonetnuo, kao da je u njemu bilo napisano ime Franca Hesela o kome smo čitaoce obavestili u odgovarajućoj napomeni.

Kako god bilo, posveta je na kraju krajeva precrtana, a pored nje, opet drukčijim mastilom, napisano ime Benjaminovog sina, Stefana.

Jovica Acin

TIERGARTEN¹

Promašiti traženu ulicu u nekom gradu ne znači puno. Ali, lutati u nekom gradu kao što se luta po šumi iziskuje školovanje. U tom slučaju, imena ulica onome ko luta moraju govoriti poput lomljave suvih grana, a uličice iz gradskog jezgra odražavati mu doba dana tako jasno poput planinske uvale. Tu umetnost sam kasno naučio; ona je ispunila san čiji prvi tragovi su bili lavirinti na listovima upijača u mojim sveskama. Ne, nisu prvi, jer pre njih postojao je već jedan koji ih je nadživio. Putanja tog lavirinta, koji nije bio bez svoje Arijadne, vodila je preko Bendlerovog mosta čiji je blagi luk za mene postao prva padina brežuljka. Cilj je ležao nedaleko od njegovog stopala: Fridrih-Vilhelm i kraljica Lujza. Uzdižući se na svojim kružnim postoljima, štrčali su iz leja kao prizvani magičnim krivinama koje je ispisivao vodeni tok pred njima u pesku. No, radije nego vladarskom paru okretao sam se njihovim postoljima, jer ono što se na njima odigravalo, čak i uz nejasan kontekst tog događanja, bilo mi je prostorno bliže. Da to ima neke veze s mojim lavirintskim spletom prepoznavao sam već počev od širokog, banalnog šetališta koje ničim nije odavalo da tu, u blizini, samo na nekoliko koraka od staze za fijakere i karuce, spava najčudesniji deo parka. Još veoma rano sam o tome primio znak. Tu je, naime, ili nedaleko odatle, morala imati svoj logor ona Arijadna blizu koje sam prvi put, da to više nikada ne zaboravim, upoznao ono za čiji sam naziv tek kasnije saznao: ljubav. Ipak, na njenom izvoru iskrsla je već „Gospodica“² i prepokrila je kao ledena senka. I tako je taj park, koji je kao nijedan drugi izgledao otvoren za decu, poprimio i za mene, inače, nešto teško, neprotično. Retko bih uspevao da uočim ribe u Bazenu sa zlatnim ribama.³ Koliko je samo mnogo obećavala svojim imenom Aleja dvorskih lovaca, a kako je malo od toga ispunjavala! Koliko li sam puta uzaludno tragao za grmljem u kome se skrivao kiosk s crvenim, belim i plavim tornjićima u stilu mojih zdanja od kocaka! Kako se samo beznadno svakog proleća vraćala moja ljubav prema knezu Luju Ferdinandu, podno čijih su nogu izbijali prvi šafrani i narcisi! Vodeni tok koji me je odvajao od njih činio mi ih je nepristupačnim kao da su pod staklenim zvonom. S kakvom hladnoćom moralo je u lepoti

¹ [*Tiergarten* (u doslovnom prevodu *Vrt sa životinjama* ili *Zoološki vrt*), najčuleniji je i najprostraniji berlinski park. Takoreći je u središtu Benjaminove detinje geografije. Tu je i *Zapad*, otmjenija berlinska četvrt koja se pruža put južnog dela grada i gde se nalazi znameniti *Landwehrkanal* (u doslovnom prevodu *Kanal teritorijalne odbrane*), koji deli *Tiergarten* od *Zapada*.]

² [*Fräulein* znači ovde dadilja, guvernanta, ali označava i – kako se aludira sa sudbinom devojčice Lujze fon Landau, o kojoj će biti reči – samu smrt (videti, nedvosmisleno, u tekstu „Dve zagonetke“).]

³ [*Goldfischeich*, jezerce u istočnom delu *Tiergartena*.]

počivati ono što je kneževsko! I shvatao sam zašto je Lujza fon Landau, pored koje sam sedeo u obdaništu, sve do trenutka kada je preminula, morala da stanuje na Licovljevom keju, tačno naspram razbujalog, divljeg šumarka koji je brigu nad svojim cvetovima poveravao vodama Kanala. Docije sam otkrio nove kutke; doučio sam i o ostalima. Ipak, nijedna devojka, nikakav doživljaj, niti neka knjiga, nisu mogli ništa novo da mi kažu o toj temi. Otuda, trideset godina kasnije, kada mi se jedan zemljomer, jedan seljak iz Berlina,⁴ pridružio u povratku u grad, posle duge, usamljeničke odsutnosti iz njega, njegovi koraci presecali su ovaj vrt u kome je on zasejao seme tišine. On je išao prvi po tim stazama i svaka od njih bila mu je strma. One su vodile nadole, ako ne već prema majkama sveg bivstvovanja, svakako prema majkama ovoga vrta.⁵ Po asfaltiranim stazama kojima je hodao njegovi koraci su odjekivali. Gas koji je obasjavao naš pločnik bacao je dvosmisleno svetlo na to tlo. Male stepenice, vestibile na stubovima, frizove i arhitrave tirtgartenskih paviljona – po prvi put smo ih hvatali u

⁴ [Aludira se na rano nadrealističku knjigu Luja Aragona *Seljak iz Pariza (Le paysan de Paris)*, 1926), koju je i ovaj prevodilac čitao kao osnovac. No, u Benjaminovom tekstu reč je o metafori koja zapravo priziva Franca Hesela, a s kojim je Benjamin prevodio Marsela Prusta (*A l'ombre des jeunes filles en fleur*, 1927, i *Guermantes*, 1930). Hesel je (Franz Hessel) takođe autor jedne knjige o Berlinu: *Šetnje po Berlinu*, 1929. O toj je knjizi, tada, Benjamin sačinio lep esejiistički osvrt s naslovom „Povratak tumarala“ u kojem nalazimo nekoliko od njegovih ideja izloženih u neuporedivom i nedovršenom (suštinski nedovršivom) delu o pasažima čiju je hrpu rukopisa tokom rata sačuvalao Pjer Misak (Pierre Missac), ali i ideja koje su u istočnicima *Berlinskog detinjstva*. „Ulice su naš zajednički stan“ – kako čitamo u zapisima za delo o pasažima (*Passagenwerk*). Ili u „Povratku tumarala“, da se tumaralu grad otvara „kao pejzaž, dok ga on obuhvata kao sobu“. „Šetnje po Berlinu su odjek onoga što je grad pričao detetu od početaka njegovog života.“ Heselova knjiga je, veli naš autor, „pravi priručnik razdvajanja“, hoće reći razdvajanja s gradom koji se preobražava u „društvenu prašumu“. Benjamin će, kasnije, objaviti i tekst o Heselovoj knjizi *Tajni Berlin (Heimliches Berlin)*. Hesel je, inače, bio i veliki poznavalac Pariza, gde je živeo od 1906. do 1914. godine. Po Žan-Mišelu Palmjeu, Hesel i njegova žena poslužili su Anri-Pjer Rošeu kao model za roman *Žil i Džim*, po kojem će Fransoa Trifo snimiti istoimeni film. Rođen 1880, u imućnoj jevrejskoj porodici, Hesel je, sudeći po fotosima, bio nezaboravnog lika – ćelav i lica deformisanog da je nalikovalo ispučenom ogledalu. Jedno oko primetno manje od drugog. Po Rajneru Rohlicu, izgleda da je Hesel bio snimljen za plakat „Tražen od policije“. Interniran je 1939, i umreće u logoru 1941. – godinu dana pošto je njegov nekadašnji drug u šetnjama po Berlinu, Valter Benjamin, izgubio život na granici Francuske i Španije, u Pirinejima.]

⁵ [U drugom delu *Fausta* (v. stih 6264) kazuje se o „majkama“ kao „arhetipovima svih stvari“, pa se Benjamin tako skrovito poigrava sa čitaocima Geteovog dela...]

reči. No, pre svega je to bio slučaj sa stepenišnim natkrovljima koja su sa svojim vitražima ostala ista kao nekada, čak i ako se njihova nastanjena unutrašnjost znatno izmenila. Još znam stihove koji su, posle škole, ispunjavali intervale u pulsiranju moga srca kad god bih zastao tokom uspinjanja stepenicama. Dopirali su do mene iz tame vitraža gde je neka žena, lebdeći poput sikstinske Madone, s krunom u rukama, izlazila iz zidne niše. Podižući prstima, da bih rasteretio ramena, remenje svoje školske torbe, odgonetao sam: „Rad je ponos građanina / Blagoslov je cena napora.“⁶ Kućna kapija, tamo dole, zatvarala se sa škripom kao da se neka utvara vraća u grobnicu, u svoj zamak. Napolju je možda kišilo. Jedan od živopisnih prozora, vitraža, bio je otvoren, i po taktu kapi nastavljano je penjanje stepeništem. Ali, među karijatidama i atlantkinjama, anđelčićima i pomonama, koje su me nekada gledale, sada su mi najdraže bile one prašnjave, iz roda mudroslovki s praga⁷ koje paze na korak u život ili u kuću. Jer, one su sebe razumevale na osnovu čekanja. I bilo im je svejedno da li su čekale na nekog stranca, na povratak starih bogova ili na dete koje je, pre trideset godina, sa školskom torbom promicalo pored njih. Pod njihovim se znakom stari Zapad pretvorio u antički, otkuda u susret lađarima duvaju zapadni vetrovi koji im, s njihovim teretom od hesperidskih jabuka, usporavaju plovidbu uz Landverski kanal, da bi pristali blizu Heraklovog mosta. I opet su, kao u mome detinjstvu, hidra i nemejski lav zauzimali mesto u razbujalom, divljem šumarku⁸ oko Velike zvezde.⁹

CARSKA PANORAMA

Velika je draž putnih slika, koje su se nalazile u Carskoj panorami, u tome da je bilo svejedno s kojom ste rustom započinjali. Ekran je, u stvari, sa sedištima pred njim, bio kružan i svaka je slika, dakle, prolazila sve stanice odakle ste mogli da je posmatrate kroz dupli prozor u njenoj bledotoniranoj udaljenosti. Mesta je uvek bilo. A naročito potkraj moga detinjstva, kada je moda već okrenula leđa carskim panoramama, uobičajavano je da se putuje ukруг u polupraznoj sali. Muzike, koja je u kasnijim puto-

⁶ [*Arbeit ist des Bürgers Zierde / Segen ist der Mühe Preis*. Dva stiha iz „Pesme o zvonu“ Fridriha Šilera (Friedrich Schiller).]

⁷ [*Schwellenkundigen* – tu je reč sam autor skovao, označavajući njome kako karijatide i slične kamene boginje, „čuvarice inicijacijskih obreda“ kao prelazâ preko praga, tako i, evokacijom, stare služavke koje su ga čekale na ulazima u mile mu domove (v. na primer u tekstu „Ugao Štegljicove i Gentinove ulice“).]

⁸ [*Wildnis* – to je zapravo i naziv za jedan šumoviti deo *Tiergartena*.]

⁹ [*Große Stern* je centralno kružno raskršće u *Tiergartenu*. Tako autor, kada tome dodamo i Heraklov most na Kanalu, astrološki i mitološki transfigurise berlinsku četvrt Zapad.]

vanjima s filmom delovala uspavljujuće, jer je rastakala sliku kojom je fantazija mogla da se hrani – muzike nije bilo u carskoj panorami. Ali, izgleda mi da je jedan mali efekt, istinski potresan, nadmašivao svu varljivu čaroliju koja je oaze okruživala pastoralama, a ruševne ostatke zida žalobnim marševima. Bilo je to zvonice koje se oglašavalo na nekoliko sekundi pre nego što će se slika naglo povući da bi ustupila mesto najpre jednoj praznini a potom sledećoj slici. I svaki put kada bi zazvonilo, brda bi sve do svoga podnožja, gradovi sa svim svojim poput ogledala sjajnim prozorima, daleki, živopisni domoroci, stanice sa svojim gustim oblacima žutog dima, vinogradi s poslednjim svojim listićem, bili duboko prožeti setnom atmosferom rastanka. Po drugi put bio sam ubeđen – jer me je već pogled na prvu sliku u to redovno uveravao – da je nemoguće iscrpiti te divote tokom samo jedne jedine seanse. I tada se rađao naum – nikada ostvaren – da sledećeg dana ponovo dođem. Ipak, pre nego što bih sasvim odlučio, cela ta građevina od koje me je odvajala samo drvena oplata počinjala je da podrhtava; slika je u svome malom okviru zatreperila da bi namah izmakla levo od moga pogleda. Umetnosti koje su tu istrajavale rođene su s devetnaestim vekom. Zapravo ne rano, nego baš na vreme da bi još pozdravile doba bidermajera.¹⁰ Godine 1822, otvorio je Dager svoju Panoramu u Parizu. Otada su ti jasni i blistavi dijapozitivi, akvarijumi daljina i prošlosti, bliski svim trkalištima i šetalištima u modi. A tu su, kao i u pasažima i kioscima, dobrohotno obuzimali snobove i umetnike pre nego što će postati zatvorene odaje unutar kojih su deca sklapala prijateljstvo sa zemaljskom kuglom čiji najprijatniji – najbolji, najslikovitiji – od meridijanâ je prolazio upravo kroz carsku panoramu. Kada sam po prvi put stupio u nju odavno je bilo prošlo doba najdivotnijih veduta. No, ta čarolija, čija su poslednja publika bila deca, nije bila ništa izgubila od svoje snage. Tako je ona htela da me uveri jednog poslepodneva pred transparentom u gradiću Eksu da sam se ja već davno igrao u maslinastoj svetlosti koja se probijala kroz lišće platana na prostranom trkalištu Mirabo, u doba koje zaista nije imalo ništa zajedničko sa ostalim razdobljima moga života. Neobično u tim putovanjima bilo je upravo da njihov daleki svet nije uvek tuđ i da čežnja koju su ona u meni budila nije uvek čežnja koja mami ka nepoznatom, nego pre, ponekad, mirnija želja za povratkom kući. Ali, to je možda bilo delo gasnog osvetljenja koje je tako meko padalo na sve stvari. A kada je kišilo, tada mi nije bilo potrebno da zastajem pred plakatima na kojima su bile tačno reprodukovane svih pedeset slika u dve kolone – ulazio sam u salu i tamo sada nalazio, u fjordovima i

¹⁰ [*Biedermeier* – stilska epoha u kojoj je preovladavalo dekorativno i sentimentalno, zahvatala je prvu polovinu devetnaestog veka u Nemačkoj, i dala pečat ne samo određenom nameštaju nego i poeziji.]

na kokosovim palmama, istu svetlost koja mi je svečeri obasjavala pult na kome sam radio školske zadatke. Može biti da je neki defekt u osvetljavanju iznenada izazivao ono retko sumračje pri kome bi boja iščezavala iz predela. Tada bi on počivao tu, nemo, pod nekim pepeljavim nebom; bilo je kao da sam tada mogao da čujem vetar i zvona, samo ako bih se bolje usredsredio.

STUB POBEDE¹¹

Isticao se na prostranom šetalištu kao crveni datum na kalendaru s listovima na kidanje. Izgleda tako kao da bi ga s poslednjom obletnicom Sedana trebalo otkinuti. No, kada sam bio mali, nije se mogla zamisliti nijedna godina bez proslave godišnjice pobede kod Sedana. Posle Sedana ostale su samo još vojne parade. Tako, kada se Ujka Kriger [Tata Rata], 1902, posle izgubljenog burskog rata, provezao u kolima Ulicom Tauencin,¹² i ja sam tamo stajao u gomili, sa svojom guvernantom. Bilo je, naime, nezamislivo posmatrati, a ne čuditi se, nekog dobro odevenog gospodina, s cilindrom, zavaljenog na jastuke u kolima i koji je „vodio jedan rat“. Tako se govorilo. Meni je to izgledalo veličanstveno i, istovremeno, ne sasvim prikladno; kao kad bi ta osoba „vodila“ nosoroga ili jednogrbu kamilu i zbog toga postala čuvena. Šta je, dakle, moglo da dođe posle Sedana? S porazom Francuza činilo se da je svetska istorija pokopana u svoj slavni grob, ponad kojeg se uzdizao taj stub poput posmrtno stele i od kojeg se pružala aleja Pobede. Bio sam u četvrtom kada sam se uzverao širokim stepenicima koji su vodili do mramornih vladara toga stuba, i ne bez mračnog predosećanja da će mi se na isti način docnije ponuditi mnogi privilegovani usponi poput ovih stepenica; zatim sam se okrenuo prema dvojici vazala koji su, desno i levo, krunisali zid u pozadini, donekle stoga što su oni bile niže nego njihovi vladari i lakše ih je bilo ispitati, donekle i stoga što sam bio nošen izvesnošću da moji roditelji nisu bili dalje od sadašnjih moćnika nego što su ovi velikodostojnici to bili od ranijih. Ali, među njima sam najviše voleo onoga koji je na svoj način premošćivao neizmernu provaliju između školca i državnika. Bio je to biskup koji je u ruci držao katedralu što mu je bila poverena, a koja je ovde bila tako mala da sam mogao da je sagradim i svojim kockama za igru. Počev od tada nikada ne bih naišao na Svetu Katarinu a da ne potražim njen točak, niti na Svetu Varvaru a da se ne osvrnem za njenom

¹¹ [*Die Siegestsäule* – Stub pobede, našao je svoje mesto i u epigrafskim stihovima za celo ovo Benjaminovo delo. Inače, nalazi se blizu *Reichstaga*, kod severnog dela *Tiergartena*, i komemoriše glasovitu bitku kod Sedana (Francuzi i Nemci), 1. septembra 1870. godine.]

¹² [U toj ulici je, sudeći po Benjaminovoj rukopisnoj ostavštini, bio i jedan kabinet krivih ogledala!]

kulom.¹³ Nisam bio lišen objašnjenja otkuda je poticala dekoracija na Stubu pobjede. No, nisam tačno shvatao šta su značile topovske cevi od kojih je bio sagrađen: da li su Francuzi pošli u rat sa zlatnim topovima ili da li smo tek mi zlato koje smo im oduzeli pretopili u topove. Bilo je to kao s mojom lepom knjigom, ilustrovanom hronikom toga rata, koja me je, budući da je nikada nisam dočitalo, teško opterećivala. Zanimala me je; bliski su mi bili planovi bitaka koje je opisivala; a ipak, nelagoda koju je u meni izazivalo njen omot u zlatotisku nije prestajala da raste. Ali, još manje sam blagim smatrao zlato koje je svetlucalo u ciklusu fresaka ovojnog hodnika koji je obvijao donji deo Stuba pobjede. Nikada nisam stupio u taj prostor slabo obasjan odblijeskom s njegovog pozadinskog zida; bojao sam se da ću tamo naći ilustrovane prizore od one vrste kakve sam osupnuto zaticao, nikada bez užasavanja, u gravirama Gistava Dorea, uz Danteov *Pakao*. Junaci čiji su podvizi blago svetlucali udno hodnika koji je ovijao Stub izgledali su mi, krišom, baš isto prokleti koliko i grozdovi ljudi koji su, bičevani kovitlacima vetra, živi zatočeni u krvavim stablima, zaleđeni u glečerima, izdržavali paklene muke u tamnim vrtačama. Tako je taj ovojni hodnik bio Inferno, sama suprotnost oreolu milosti koji je, gore, okruživao zračnu Viktoriju. Često su, tokom niza dana, tamo gore stajali ljudi. Izgledalo mi je da se crno izdvajaju na nebu poput figura iz mojih slikovnica na isecanje. Kad bih uzimao u ruke makaze i tubu s lepkom, nije li to bilo samo zato da bih, pošto je rad već završen, ponovo prerasporedio takve lutkice pred portalima, iza žbunja, između stubova i svugde tamo gde bi mi se prohtelo? Ljudi tamo gore, u svetlosti,¹⁴ bili su stvorenja neke slične blažene proizvoljnosti. Okruženi večnom nedeljom. Ili je to bila neka večna obletnica Sedana?

TELEFON

To bi moglo poticati iz konstrukcije naprave ili iz sećanja, ali izvesno je da šumovi iz prvih telefonskih razgovora odjekuju u mojim ušima znatno drukčije nego današnji. Bili su to noćni šumovi. Nikakva ih muza ne najavljuje. Noć iz koje su dolazili bila je ona koja prethodi svakom istinskom novom rođenju. I zaista je bio novorođenče taj glas koji je spavao u aparatima. Svakoga dana i svakoga časa bio je telefon moj brat blizanac. I zahvaljujući tome mogao sam biti svedok kako je u svojoj dičnoj karijeri prevazišao poniženja iz ranog vremena. Jer, dok su veliki lusteri, zakloni za peći i sobne palme, konzola, jednonožni

¹³ [Sveta Katarina bila je raspeta na točak i odrubljena joj glava. Sveta Varvara, zatočena, imala je za uobičajeni atribut prilikom predstavljanja – zatvorsku kulu.]

¹⁴ [*Droben im Licht* – izraz potiče iz Helderlinove pesme o sudbini gde označava boravište „blaženih genija“, „stranaca sudbini“...]

okrugli stočić i balkonske ograde, koji su nekada paradirali u našim salonima, odavno već mrtvi i istrulili, aparat je, nalik junaku iz predanja, koji je donedavno bio osuđen na planinsku klisuru, napustio mračni hodnik i kraljevski ušao u svetle i blistave sobe čije prostore sada nastanjuje mladi naraštaj. Za nju je on postao uteha u usamljenosti. Zasijsao je svetlom poslednje nade tim beznadnicima koji su hteli da napuste ovaj rdavi svet. Delio je postelju s napuštenima. Bio je kadar i da piskavi glas što ga je poneo iz izgnanstva umekša, dajući mu toplinu. Postojala je, naime, potreba za drugim tamo gde se svako nadao snatreci njegov poziv ili ga očekivao, drhteći poput grešnika. Među onima koji ga danas koriste retki su koji još znaju kakve je nevolje izazivala njegova pojava u krilu porodice. Šum koji bi on stvarao zvoneći između dva i četiri časa, kada je školski drug hteo još nešto da mi kaže, bio je alarmni signal koji nije samo potresao posledpodnevni počinak mojih roditelja nego i istorijsko razdoblje sveta usred koga su se oni odmarali. Razmimoilaženja mnenja sa opšteuobičajenim bili su pravilo, a da i ne spominjem pretnje i psovke koje je moj otac upućivao odeljenju za žalbe. Ali, svoje prave orgije namenjivao je ručici kojoj se posvećivao minutima i minutima, sve do samozaborava. A njegova ruka bila je poput derviša koji se predaje slastima svoga zanosa. Ipak, meni je tada srce tuklo, i u takvim slučajevima bio sam siguran da službenici kao kazna za njen nehat preti srčani udar. U tim vremenima telefon je bio obešen, kao izrod i odbačeno biće, između korpe za prljavo rublje i gasometra, u nekom ćošku u mračnom delu hodnika, odakle je njegova zvonjava još većma terorizala berlinski stan. Kad bih tada dolazio, jedva još gospodareći svojim čulima, posle dugog pipanja po tamnom prolazu, da bih zaustavio uzbunu, te grabio obe slušalice, teške kao đulad, i poturao glavu među njih, bio sam nemilosrdno izložen glasu koji je tu govorio. Nije bilo ničega što bi ublažilo stranu i onespokojavajuću silu s kojom je on prodirao u mene. Patio sam, nemoćan, što mi on rastura poštovanje vremena, dužnosti i odluka, što mi ništi sopstvenu refleksiju, i poput medijuma potčinjenog glasu koji me se dočepao od one strane, pristajao sam na prvi predlog, kao najbolji, koji mi je izručivan telefonom.

LOV NA LEPTIROVE

Da i ne govorim o putovanjima koje smo ponekad leti preduzimali; svake godine smo išli, pre nego što bih pošao u školu, u letnjikovac u okolini Berlina. Još dugo vremena posle, na te boravke me je podsećala prostrana kutija koja je bila okačena na zidu moje dečje sobe; ona je svedočila o počecima jedne zbirke leptirova čiji su najstariji primerci bili uhvaćeni u vrtu na Pivarskom brdu. Leptirovi kupusari sa izrekanim rubovima, limunasti leptirovi sa odveć sjajnim krilima, oživljavali su u mome duhu grozničave lovove

koji su me često odvodili daleko od uređenih vrtnih staza, u divljinu u kojoj sam, nemoćan, prisustvovao kovitlacima vetra i mirisa, lišća i sunca, koji bi odlučivali o letu leptirova. Naglo bi poleteli put nekog cveta, lebdeli nad njim. S podignutom mrežom čekao sam još samo trenutak da opčinjavanje, kojim je cvet izgleda delovao na par krilcadi, završi svoj posao; ali, gle, krhko telo, bez ikakvog pravila, kliznu sa strane da bi nepomično lebdelo nad nekim drugim cvetom, i opet iznenada ga napustilo ne dotaknuvši ga. Kad bi me tako neki lisac ili kalinovik, preko koga bih ja mirno mogao da pređem, svojim oklevanjem, oscilovanjem i zastancima izludeo, tada bih najviše želeo da se rastočim u svetlost i vazduh samo da bih nepri-mećen mogao da se primaknem svome plenu i dočepam ga se. I moja se želja ispunjavala do te mere da su me svaki zamah ili uravnotežavanje tih krila, kojima sam bio opčinjen, pretvarali u dah i drhtanje. Među nama je počinjao da vlada stari zakon lova: što sam se većma svim svojim žilicama prilagođavao životinjici, većma u sebi bivao opnokrilac, utoliko je više taj leptir poprimao, u gestama i potezima, boju ljudskog odlučivanja i, konačno, njegovo hvatanje je postajalo cena koju sam morao da platim da bih mogao da povratim svoju ljudsku prirodu. Ipak, kada bi se to dogodilo, predstojao je naporni put koji sam morao da pređem od pozornice svoje lovačke sreće do logora gde su do izražaja dolazili eter, vata, čiode sa šarenim glavicama i pincete iz botaničarske torbice. A u kakvom je stanju za mojim leđima ostajao lovački teren! Trave su bile pogažene, cvetovi pokidani; sâm lovac, sklopivši sporazum sa sopstvenim telom, odbacivao ga je sasvim iza svoje mreže, i nad tolikim razaranjem, nespretnostima i nasiljem – držao je, drhteći a ipak pun oholosti, u prevoju mreže poplašenog leptira. Tokom tog napornog puta, duh onoga koji je namenjen smrti obuzimao je lovca. Iz tog stranog jezika kojim su se opnokrilac i cvetovi sporazumevali pred njegovim očima, on je sada poimao nekoliko pravila. Njegova žudnja za usmrćivanjem bivala je manja, a njegova poverljivost utoliko veća. Zrak, ipak, u kome je taj opnokrilac donedavno lebdeo, danas je posve prožet rečju koja, otada, već decenijama nije dospevala do ušiju niti prelazila preko mojih usana. Ona je sačuvala neprozirnu prirodu koju za odraslog imaju imena iz detinjstva. Dugi period zaborava i ćutanja ih je preobrazio. Tako, kroz vazduh pun leptirova, treperi reč *Brauhausberg*, „Pivarsko brdo“. Na Pivarskom brdu, blizu Potsdama, bio je naš letnjikovac. Ali, ime je izgubilo svu težinu, uopšte ništa više ne sadrži od neke pivare; u svakom slučaju, to je brdo prožeto plavetnošću koja se leti podizala da bi udomila mene i moje roditelje. I otuda Potsdam moga detinjstva počiva u tako plavom vazduhu, kao da su njegovi žalosnici ili admirali, paunove oči i aurore, bili razvejani po jednom od blistavih emajla iz

Limoža na kojima se zupčaste puškarnice i zidine Jerusalima izdvajaju iz tamnoplave osnove.

ODLAZAK I POVRATAK

Tračak svetla pod vratima spavaće sobe, u predvečerje, dok drugi još nisu pomišljali na postelju – nije li bio prvi signal putovanja? Ne prodiru li taj tračak u dečju noć punu iščekivanja kao što će, kasnije, u noć publike prodirati tračak svetla ispod zavese na pozornici? Verujem da je brod sna koji nas je nekada pohodio često nepomično plutao pred našim krevetima na šumu talasa razgovora i peni zveckanja tanjira, a u ranu zoru nas napuštao, grozničave, kao da je već ostalo za nama putovanje na koje bismo tek hteli da krenemo. Vožnja u nekom klepetavom fijakeru duž Landverskog kanala, i u kome bi mi iznenada zamiralo srce. Svakako ne zbog onoga što je nailazilo ili zbog rastanka; nego me je jalova međusobna pribijenost koja se još održavala, koja je još trajala, koja nije bila proterana daškom putovanja, poput sablasti pred osvit, plavila tugom. Ali, ne zadugo. Jer, kada su kola za sobom ostavila Gradnalicu, u duhu sam već predosećao naše putovanje vozom. Otada su za mene dine Kozerova ili Veningšteta završavale ovde, u Ulici invalidâ, tamo gde su drugi videli jedino gomile šljake štetinske železničke stanice. No, u većini slučajeva, za uranka, cilj je bio bliži. Bila je to, naime, Anhalter, anhaltska stanica, čije ime je poticalo od glavne železničke hale gde je bilo sklonište lokomotiva i gde su vozovi morali da zastanu.¹⁵ Nikakva daljina nije bila dalja nego tu gde su se, u magli, susticali njeni peroni. Pa ipak, prominula je i blizina koja me je još doskora obuhvatala. Stan je bio prometnut u sećanje. S njegovim zamotanim tepisima, s lusterima povijenim u juteno platno, s pokrivenim foteljama, s polusvetlom koje je provejavalo kroz žaluzine, on je ostavljao mesta, upravo u času kada bismo kročili na stepenik našeg vagona brzog voza, očekivanju tuđih donova, stišanih koraka lopova čiji će se tragovi, ubrzo možda, špartajući po parketu, ocrtavati u prašini koja je stigla već, od pre jednog časa, da mirno zaposedne stan. Događalo se zato da sam se svaki put s letnjeg odmora vraćao kao beskućnik. I poslednja rupa, podrumsko stanište, gde je svetiljka već sijala – a nije bilo potrebno da tek bude upaljena – zasluživala je moju zavist u poređenju s našim, u tamu uronjenim stanom na Zapadu. Kada bismo se vraćali iz Banzina ili Hanenklea, dvorišta su mi, tako, pružala mnoga mala, tužna utočišta. Zatim, istina je, grad bi ih opet zatvarao kao da je požalio svoju uslužnost. Kad bi voz duž njih usporavao, bilo je to stoga što bi mu neki signal pred ulazak u stanicu zabranjivao prolaz. Što je on sporije vozio, utoliko se brže izjalovljivala nada da

¹⁵ [Igra sa *Anhalt i anhalten* – najpre, naziv oblasti po kojoj je stanica dobila ime, a potom u značenju *zaustaviti se*.]

ćemo ikada zamaknuti iza kamenih zidova nadomak roditeljskog stana. Ipak, te prekobrojne minute pred silazak iz voza još i danas imam pred očima. Mnogi pogled možda preko njih prelazi kao preko onih prozora koji, u dvorištima, stoje na oštećenim zidovima i iza kojih svetli lampa.

ZAKAŠNJAVANJE

Časovnik u školskom dvorištu izgledalo je da pokazuje moju krivicu. Stajao je na „zakasnio“. A u hodniku je do mene, iz razredâ pored kojih sam prolazio, dopiralo šaputanje tajnih saveta. Učitelji i učenici u njima bili su prijatelji. Ili je sve bilo tiho, kao da se na nekog čekalo. Bešumno sam dodirnuo kvaku. Sunce je obasjavalo mesto na kome sam stajao. Prokleo sam tada svoj nesrećni dan i otvorio. Izgledalo je da me niko ne prepoznaje. Kao đavo senku Petera Šlemila,¹⁶ učitelj je na početku časa prozvao moje ime. I ja više neću doći na red. Tiho sam radio do zvona. Ali, u meni nije bilo osećanja nikakvog blagoslova.

ZIMSKO JUTRO

Svako ima vilu koja ispunjava jednu želju. Ali, samo retki umeju da se sete želje koju su izrekli; i zato će samo retki, u svom kasnijem životu, prepoznati njeno ispunjenje. Ja znam želju koja mi se ispunila, i neću reći da je bila pametnija od one iz dečjih bajki. Ona se u meni obrazovala zahvaljujući svetiljki kada se ova, u rano zimsko jutro, oko pola sedam, primicala mojoj postelji i na pokrivač bacala senku dadilje. U peći je zapalila vatru. Ubrzo me je plamen gledao kao zatočen u nekoj odveć maloj fijoci gde je jedva od uglja mogao da se razmahne. A ipak, bilo je to nešto tako silno što je, sasvim blizu mene, manje od mene, počinjalo da se ustoličava i prema čemu je dadilja morala da se nagne jače nego prema meni. Kada je on bio zbrinut, stavi ona jabuku da se peče u maloj rerni. Uskoro se rešetka s vrata na kaminu ocrtavala u crvenom odsjaju na parketu. A mojoj sustalosti izgledalo je da će joj ta slika biti dovoljna za ceo dan. Tako je bilo uvek u taj čas; jedino je glas dadilje kvario obred kojim je zimsko jutro uobičajavalo da me poveri stvarima u mojoj sobi. Žaluzina nije bila još podignuta kada sam već prvi put pomakao rezu na vratima peći da bih proverio jabuku u rerni. Katkad ona jedva da je još promenila svoju aromu. Tada bih se strpeo, pošto sam verovao da je osetiti penušavi miris koji je poticao iz jedne ćelije zimskog dana, dublje i još tajanstvenije nego čak da je u pitanju miris bora za Badnje večer. Tu je ležao tamni i topli plod, jabuka, koja mi se primicala poverljiva, a ipak preobražena kao neki dobar poznanik koji je bio na putovanju. Bilo je to putovanje kroz tamnu zemlju užarenosti peći iz

¹⁶ [Junak iz Šamisoove povesti, *Peter Šlemil*, prodaje svoju senku đavolu.]

koje je jabuka izvlačila aromu svih stvari koje mi je dan pripremao. I zato nije bilo ništa neobično da sam uvek, dok bih grejao ruke na njenim blistavim obrazima, oklevao da u nju zagrizem. Predosećao sam da bi prhki nauk, koji mi je ona darivala svojim mirisom, mogao suviše lako da izmakne na mom jeziku. Taj nauk urezivao bi mi se ponekad toliko u srce da mi je pružao utehu i kada sam već bio na putu za školu. Jednom mi se doista dogodilo tamo, u dodiru s mojom klupom, da se čitava sustalost, koja je izgledala da je nestala, odjednom vratila udesetostručena. A s njom i želja: moći se ispavati. Izrekao sam je, svakako, hiljadu puta i, kasnije, ona mi se stvarno ispunila. Ipak, potrajalo je dugo dok je, u svagdašnjoj zaludnosti nada da imam neko mesto i siguran hleb, nisam prepoznao kao uslišenu.

UGAO ŠTEGLICOVE I GENTINOVE ULICE

Tada su se još u svačijem detinjstvu isticale tetke koje nisu više napuštale svoju kuću, koje bi uvek čekale na nas kad god bismo im došli s majkom u posetu i koje bi nam, uvek sa istim crnim kopicama i u istoj svilenoj haljini, iz istog naslonjača, poželele dobrodošlicu. Poput vila koje začaravaju celu jednu dolinu a da, istovremeno, nikada u nju nisu sišle, vladale su one celim nizovima ulica a da se nikada na ulici nisu ni pojavile. Takvim bićima pripadala je tetka Leman. Njeno dobro severnonemačko ime pribavljalo joj je pravo da, tokom celog jednog naraštaja, bude ustoličena u zatvorenom ugaonom balkonu pod kojim se Štegljicova ulivala u Gentinovu ulicu. Ulični ugao spadao je među one koje jedva da su dotakle promene poslednjih trideset godina. Na njega je, u međuvremenu, popao veo koji ga je sakrio od mojih dečjih očiju. Za mene se, naime, tada on još nije ni zvao po Štegljicu. Svoj naziv dugovao je ptici štiglic. A nije li moja tetka tu boravila poput ptice, u svome kavezu, koja ume da govori? Svaki put kada sam ulazio u taj kavez, on je bio ispunjen cvrkutanjem te crne pričice koja je bila odletela daleko od svih gnezdašca i svih poljskih dobara gde su njeni rasejani preci jednom boravili, i koja je u svome sećanju sačuvala oba imena – selâ i rodova Trgovišta – koja su često bila upravo istovetna. Tetka je znala veridbe, kuće, srećne i nesrećne slučajeve svih Šenflisovih, Ravičevih, Landsbergovih, Lindenhajmovih i Štargardovih, koji su nekada, trgovci stokom i žitom, naseljavali Brandeburško trgovište i Meklenburg. No, sada, njihovi sinovi i, možda, njihovi unuci, osećali su stari Zapad kao svoj zavičaj, u ulicama koje su se zvale po pruskim generalima, a ponekada i po gradićima iz kojih su oni došli ovamo. Često bih, docnije, dok je moj brzi voz proletao pokraj takvih zabačenih zaselaka, s visokog nasipa gledao salaše, imanja, senjake i zabate, i pitao se: nisu li možda upravo ovde davno za sobom ostavili svoje senke roditelji one male starice kod koje sam kao dečak odlazio? Tamo bi mi

glas loman, krhak poput stakla, poželeo dobar dan. Ipak, nijedan glas nije bio tako tanano izatkan, i u sazvučju sa onim što me je očekivalo, kao glas tetke Leman. Tek što bih ušao, u stvari, ona bi se pobrinula da se pred mene stavi velika staklena kocka u kojoj je bio prikazan prizor celog jednog rudnika u punoj aktivnosti, u kome su minijturni rudari, bušači, nadzornici, s vagonetima, pijucima i fenjerima, radili tačno u taktu neke časovničke mašinerije. Ta igračka – ako se to tako može nazvati – poticala je iz doba koje još nije oklevalo da čak i detetu iz bogate građanske kuće dozvoli pogled na mesta rada i mašina. A između svih tih mesta uvek je bio izabiran rudnik, jer on je dočaravao ne samo blaga do kojih se dolazilo napornim radom na korist svih umešnih, nego i srebrno iskrenje iz svojih vena koje je toliko opsenjivalo razdoblje bidermajera, sa Žan-Paulom, Novalisom, Tikom i Vernerom. Taj balkonski stan bio je dvostruko obezbeđivan kao što je i valjalo za mesta koja su u sebi skrivala takve dragocenosti. Odmah posle kućne kapije, levo, bila su, u predvorju, tamnoobojena vrata stana sa zvončetom. Kad bi se ona otvorila preda mnom, prema gore je vodilo tesno i zagušljivo stepenište, kakvo sam, kasnije, otkrivao samo još u seoskim kućama. U slabom svetlu gasne svetiljke, odozgo, stajala je stara služavka pod čijom sam zaštitom odmah prelazio drugi prag koji je vodio do ulaza u taj mračni stan. No, nisam se mogao ni zamisliti bez neke od tih starih služavki. One su, naime, sa svojim gospodaricama delile blago, ma bilo to samo blago skrovitih uspomena, i ne samo da su ih shvatale već na prvu reč, nego su umele i da ih zastupaju pred svakim strancem sa svom dičnošću. Ni pred kim im to nije polazilo za rukom kao preda mnom koga su, većinom, mnogo bolje razumevale nego svoje gospodarice. Prema njima sam ja, onda, zauzvrat, gajio poštovanje, čak divljenje. Bile su, ne jedino telesno, uglavnom masivnije, moćnije, od njihovih poslodavki, i događalo se da salon, tamo gore, uprkos rudniku ili čokoladi, nije imao toliko da mi kaže koliko predvorje u kome me je stara pomagatičica, kada bih došao, rasterećivala mantilčića kao bremena, a kada bih odlazio – natukla bi mi kapu kao da je htela da me blagoslovi.

OSTAVA

Kroz procep odškrinutog ormara za namirnice probija se moja ruka poput ruke nekog zaljubljenika kroz noć. Kad bi se onda odomaćila u tami, pipkala je za šećerom ili bademom, za suvim groždem ili kompotom. I poput ljubavnika koji, pre nego što će je poljubiti, grli svoju devojkicu, čulo dodira je imalo svoj ljubavni sastanak s njima pre nego što će usta okušati njihovu slast. S kakvom se samo predanošću nude med, zrnca korinskog grožđa, čak i riža, umiljavajući se u ruci! Kako je samo strastan susret dvaju bića koja su, najzad, izmakla kašiki! Zahvalna i divlja, nudi se

ovde marmelada od jagoda bez imalo hleba i takoreći pod vedrim nebom da se njome naslađujemo, pa čak i maslac, skorupka, uzvraća nežno na odvažnost zaljubljenog prikradala koji se ušunjao u njenu devojačku sobu. Ruka, mladalački Don Huan, odmah je prodirala u sve ćelije i kutke, iza slojeva koji se ruše i gomilâ koje se razlivaju: devičanstvo se obnavlja bez jadikovki.

BUĐENJE SEKSA¹⁷

U jednoj od onih ulica kojima sam, kasnije, prolazio u svojim beskonačnim lutanjima, iznenađuje me, kad mu je došlo vreme, buđenje polnog nagona u najneobičnijim okolnostima. Bilo je to za jevrejsku Novu godinu, a roditelji su bili naumili da me zbrinu u krilu nekog verskog obreda. Verovatno se radilo o reformisanoj zajednici, prema kojoj je moja majka, poradi porodične tradicije, gajila izvesnu simpatiju, dok je ortodoksnom ritualu, opet zahvaljujući svojoj rodnoj kući, bio skloniji moj otac. Ali, on je morao da popusti. Za taj praznik su me poverili na čuvanje nekom dalekom rođaku kod koga je trebalo da odem. No, bilo da sam zaboravio njegovu adresu, bilo da se

¹⁷ [Benjaminov prijatelj, Gerhard (kasnije Geršom) Šolem, koji je čitao, 1933, ove tekstove u rukopisu, namenjene zbirci *Berlinsko detinjstvo*, savetovao je autoru, nesumnjivo šokiran evociranom vezom seksualnosti i sinagoge, da ovaj zapis odstrani. Inače, Benjamin je bio presrećan zbog Šolemovog utiska da je u *Berlinskom detinjstvu* prijatelj prepoznavao ponešto i iz svoga detinjstva. Šolem je pripadao tadašnjoj generaciji nemačkih intelektualaca koji su ne samo priznavali svoje jevrejske korenove nego su se i naglašeno prihvatili judaizmu. Videli su u vezi Nemaca i Jevreja „istorijski promašaj“, i ubrzo se pokazalo da su dobro videli kada je s nacističkim „konačnim rešenjem“ grozno poentiran njihov razilazak. Zanimljivo je da njihovi očevi, pa tako i Benjaminov i Šolemov, nisu delili verske, književne i filozofske sklonosti sinova. Očevi su gotovo zaboravili da su ikada bili Jevreji. Taj zaborav identiteta mora da je, između ostalog, i revoltirao sinove, naročito u to vreme oko Prvog svetskog rata, kada se u Nemačkoj preporada nacionalizam. Šolem će čak napustiti Berlin i zauvek otići u Jerusalim, 1923, upravo u doba kada Benjamin dovršava svoju doktorsku tezu u Frankfurtu. Benjamin je tada prijatelju stotinu puta obećavao da će i sâm poći za Jerusalim, te da će naučiti hebrejski, pa i govoriti ga usred Berlina, ali su uvek neke druge stvari ispadale hitnije. Ljubavne, filozofske ili političke. Šolem će, u povesti svoga prijateljstva, iskreno naglašavati da, iako se prijatelj animao za njegova istraživanja (na primer, oko jevrejske mistike), da je Benjamin, ipak, na kraju krajeva, „ignorisao judaizam“. U *Berlinskom detinjstvu* zapazićemo da autor čuva svoje uspomene na božićne praznike, izrazito hrišćanski obred, i ne odriče ih se. Poznato je, pak, da je mladi Šolem, za razliku od prijatelja, napuštao roditeljsku kuću tokom tih hrišćanskih večeri, u znak svoga protesta... Kako god bilo, sudeći po poslednjim verzijama *Berlinskog detinjstva*, Benjamin je prihvatio prijateljev savet, i teksta pred vama u njima nema.]

nisam snašao u toj gradskoj četvrti – sve većma se smrkavalo a moje lutanje je bilo sve bezizglednije. Da sâm pođem u sinagogu nije dolazilo u obzir, budući da su ulazne karte bile kod moga zaštitnika. Glavnu krivicu za taj moj zao udes trebalo bi pripisati odbojnosti prema gotovo nepoznatom na šta su me odaslali, kao i bojazni od verskih ceremonija koje su mi u izgled nudile jedino smetenost. Tada, dok sam bio usred neodlučnosti, obuze me vreli talas straha – „suviše kasno, sinagoga je izgubljena“ – ali, pre nego što me je on sasvim preplavio, tačno u istom trenutku, naiđe i drugi, savršene bezbrižnosti – „šta god se desilo, ne ide mi se tamo“. I oba talasa združise se neodoljivo u prvo veliko osećanje zadovoljstva, u kome se obesvećivanje praznika mešalo s kuplerajskom ulicom koja mi je ovde, po prvi put, dozvolila da naslutim usluge koje je ona valjalo da čini probuđenim nagonima.

VEST O SMRTI

Često je opisivano ono *déjà vu*.¹⁸ Da li je, zapravo, ta oznaka srećna? Ne bi li trebalo govoriti o događajima koji nas presreću poput odjeka čiji je poziv, koji ga je izazvao, proistekao nekada, izgleda, iz tame proteklog života. Uostalom, tome odgovara činjenica da nas šok, s kojim se neki trenutak kao već življen prima u našu svest, u većini slučajeva pogađa u obliku nekog zvuka. To je neka reč, šum ili zaglušujući prasak, koji nas sa silovitošću nepripremljeno pozivaju u hladnu grobnicu nekadašnjeg, preko čijeg nam se luka sadašnjost, izgleda, vraća kao neki prosti odjek. Neobično je da niko još nije sledio obrnutu putanju ovog udaljavanja – šok kojim nas neka reč spotiče kao zaboravljeni muf u našoj sobi. Kao što ovaj može da ukaže na neku strankinju koja je bila u sobi, postoje tako reči ili ćutnje koje nam ukazuju na tu nevidljivu strankinju: budućnost koja ih je zaboravila kod nas. Mogao sam imati pet godina. Jedne večeri – bio sam već u postelji – pojavio se moj otac. Verovatno da bi mi rekao laku noć. Bilo je napola protiv njegove volje, mislim, da me izvesti o smrti nekog rođaka. U pitanju je bio stariji čovek koji me se ništa nije ticao. No, otac mi o celoj stvari ispriča sa svim potankostima. Opisivao je, na moje pitanje, šta je srčani udar, i bio je opsežan. Od priče nisam mnogo zadržao. Ipak, te sam večeri dobro zapamtio svoju sobu i krevet kao što se tačno zapaža neko mesto za koje se predoseća da ćemo jednoga dana tamo morati da se vratimo i potražimo nešto zaboravljeno. Tek posle mnogih godina saznao sam šta. U toj sobi moj mi je otac prećutao deo vesti. Rođak je, naime, umro od sifilisa.

¹⁸ [U izvorniku, na francuskom: *već viđeno*.]

PIJAČNA HALA NA MAGDEBURŠKOM TRGU

Pre svega, ne treba misliti da se govorilo Markt-Halle. Ne, govorilo se „Mark-Thalle“.¹⁹ I kao što su obe ove reči u običnom govoru bile izlizane, da nijedna nije sačuvala svoje prvobitno značenje, tako su i svakojake slike, koje mi je pružala ta hala tokom mojih uobičajenih šetnji kroz nju, bile dotle izlizane da nijedna od njih nije dočaravala prvobitni pojam kupovine i prodaje. Pošto bi se za sobom ostavilo predvorje s teškim vratima koja su snažno vibrirala u spiralama, pogled bi se najpre lepio za kamene ploče, klizave od vode za čišćenje ili s ribarničkih tezg, i na koji se lako moglo posrnuti na šargarepama ili salatnim listovima. U boksovima razdvojenim bodljikavom žicom, i svaki s brojem, stolovale su teško pokretne piljarice, sveštenice trgovačke Cerere, pijarke svakojakih poljskih plodova i voćaka, svakojakih ptica, riba i sisarske živeži, podvođačice, nedodirljive divkinje u vunanim džemperima, koje međusobno saobraćaju, od tezge do tezge, bilo munjevitim odsjajem velikih dugmadi, bilo lupanjem po ploči, bilo dahom koji je talasao njihove grudi. Nije li ispod poruba njihovih haljina bilo nešto što se kovalo, ključalo, nadimalo? Nije li tamo bilo neko istinski plodno tle? Nije li neki pijračni bog lično prosipao robu u njihovo krilo, znevlje, ljuskare, pečurke, komade mesa i kupusa, nevidljivo saobitavajući s njima koje su mu se predavale dok su ćutke motrile, oslonjene o tezge ili s vagonom među kolenima, na mimohod domaćica koje su, s torbama i mrežama, naporno pred sobom držale svoj nasad, hodeći klizavim i prljavim prolazima. No, kada se smrača i umor osvoji, one klonu dublje od nekog iscrpljenog plivača. Konačno, dopuštaju da budu ponesene mlakom strujom nemih kljenata koji, očiju iskolačenih kao u riba, usredsređeno fiksiraju oštro grebenje na kome se te spužvaste najade predaju predahu.

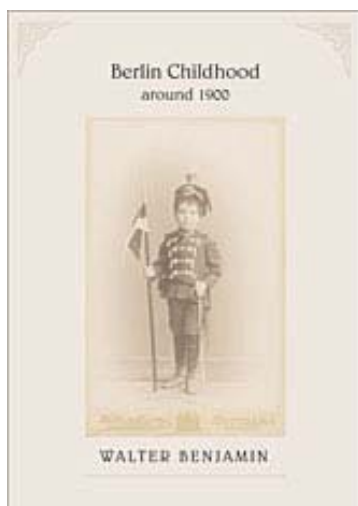
SKROVIŠTA

U stanu sam već poznavao sva skrovišta i vraćao im se kao u kuću u kojoj je sigurno da ću sve pronaći na starom mestu. Srce mi je tuklo, prestajao sam da dišem. Tu sam bio zatočen u svetu materije. Pokazivala mi se čudesno jasna, primicala mi se bez reči. Tako, samo onaj koji se veša duboko shvata šta su konopac i drvo. Dete skriveno iza zavese na vratima i sâm biva nešto lebdeće i belo, sablast. Trpezarijski sto pod kojim se stisnulo, pretvara ga u drvenog idola u hramu, pri čemu su izrezbarene noge postale četiri stuba. A iza nekih vrata, ono je i samo vrata; nosi ih poput teške maske i kao čarobnik omađijava svakog ko ulazi na vrata ništa ne sluteći. Ni po kakvu cenu ne

¹⁹ [Markthalle, na nemačkom označava pokrivenu tržnicu. A Mark-thalle bi bio talir, srebrni ili zlatni, s tačno određenom količinom plemenitog metala.]

sme da bude otkriveno. Kada se krevelji, vele mu da je dovoljno da u taj tren časovnik počne da otkucava pa da takav, s grimasom, zauvek ostane. Koliko je to istinito spoznao sam igrajući se žmurke. Onaj ko bi me otkrio mogao je da od mene napravi okamenjenog idola pod stolom, da me osudi da zauvek ostanem sablast iza zavese, da me vradžbinom za ceo život utamniči u teškim vratima. Zato sam izletao s glasnim krikom demona koji me je tako preobražavao, dok me je onaj ko me tražio hvatao – da, ne čekajući poslednji trenutak, predupređivao sam njegov gest krikom samooslobođenja. Stoga me borba s demonom nije nikada zamarala. Stan mi je pri tome služio kao arsenal maski. Ipak, jednom godišnje, na tajnim mestima, u praznim očnim dupljama maski, u njihovim ukočenim ustima, bili su pokloni, magijsko iskustvo postajalo je nauka. Tada sam, kao njen inženjer, oćaravao mračni stan i tražio uskršnja jaja.

**Odlomci iz knjige Valtera Benjamina
Berlinsko detinjstvo oko hiljadudevetstote.
Prevod i napomene Jovice Aćina**

Goran Starčević

Veliki pisci i mali narodi (Zdravko Zima i njegovi junaci)

Čitajući govor na nekom skupu povodom 80-og rođendana Ive Andrića, Meša Selimović je izjavio: „Zahvaljujući Andriću i njegovu djelu, mi smo primljeni za svjetsku duhovnu trpežu kao ravnopravni učesnici – pružena nam je mogućnost da dajemo drugima, a ne samo da primamo od njih. Poslije zaslužnog svjetskog priznanja koje je dobio veliki pisac malog naroda, taj narod nije više tako malen.“²⁵

Kolikogod prigodničarske i možebitno istinite, Selimovićeve su riječi zapravo deprimirajuće. Je li njegov, nekada bi se reklo *naš* narod, doista bio toliko malen prije Ive Andrića? Nije li prispodoba o primanju malih naroda za svjetsku duhovnu trpežu zapravo sirotinjski neumjesna i nepopravljivo provincijalna? Mora li pisac koji dolazi iz maloga naroda dobiti Nobelovu nagradu da bi bio priznat kao veliki pisac, i mora li doista književnost malih naroda ovisiti o nagradama koje joj dodjeljuju veliki, u kulturnom boju unaprijed premoćni narodi? Cijela knjiga „Ekstraeseji“¹ Zdravka Zime, kao da je napisana u polemici s navedenim Selimovićevim mislima.

Književni junaci Zdravka Zime, oni uz pomoć čijih knjiga i životopisa Zima kao na palimpsestu ispisuje i svoju vlastitu duhovnu povijest, nisu autori koji poput Andrića pišu u stoičkom miru i otmjenom, povijesnom odmaku od žive sudbine Europe i svoga naroda, nego oni koji su poput Joycea i Krleže živjeli u neprestanoj mobilizaciji usmjerenoj podjednako protiv zavičajnih okova svoje etnički traumatizirane domovine, kao i protiv imperijalnog sljepila tzv. velikih europskih kultura. Sudbina male kulture, kakvom je izmorenim Joyceovim očima opisuje Zima, osuđena je da neprestano, u cjelini i pojedinostima, pokazuje rogove neumjesnom cinizmu velikih, „*ali da isto tako pokaže roge svom domorodačkom mediokritetstvu, najčešće skrivanom iza floskule o nacionalnoj potisnutosti*“.² Riječima Antuna Gustava Matoša, Zimina neskrivena favorita u povijesti hrvatske književnosti, biti u kulturi samo Hrvat, znači biti jadan Hrvat. Ali, kao što je to dobro znao već i Matoš, i u tome je tajna postojanosti njegova steklišta neuzdrmanog trubljanja Pariza, ne možemo se niti odricati svog hrvatstva, slovenaštva, austrijanstva ili irštva, samo zato da bismo na koncu, kao neku iškariotsku nagradu, zaslužili mrvice na bogatoj trpezi imperijalnoga stola.

¹Zdravko Zima, „Ekstraeseji, od Krleže do Joycea“, Meandarmedia, Zagreb, 2012.

² Isto, str. 276.

Ono što je zajedničko kulturi velikih i malih naroda, jest narcizam, netrpeljivost, napoleonski i edipovski kompleks koji obilježavaju međusobne susrete, ili točnije rečeno, suparništvo njihovih glavnih aktera. Ipak, upravo su pisci malih naroda ti koji prije nego što izrastu kao pisci, bez izuzetka i odlučnije nego što je to slučaj u domovini Thomasa Manna ili Marcela Prousta, moraju sa sebe odbaciti palanačke okove, tj. podjednako kruti i okrutni duh provincije. Raskidanje ovih okova, događa se kao egzistencijalna drama pojedinca, kao ignorantska šutnja okoline ili zatajivanje vlastitih obiteljskih korijena, a najčešće kao sukob i bijeg od sjene vlastitih očeva. Za Franza Kafku, isti onaj otac o kome je do kraja života bio materijalno ovisan bio je izvor najvećih frustracija i živa personifikacija Sistema čije je labirinte tako ustrajno opisivao, dok su Krleža i Freud, koje je Zima kao i Matoša i Tenžeru predstavio usporednim životopisima, život proveli stideći se apatične malograđanštine i azoične sudbine vlastitih očeva. O čemu je, uostalom, Miroslav Krleža mogao razgovarati sa svojim istoimenim ocem, policijskim službenikom najnižega ranga, tipičnim predstavnikom onog birokratiziranog, kmetovskog i zelenokaderaškog provincijalnog duha protiv kojega je tako ustrajno pisao? Baš kao u današnjoj medijaliziranoj slici svijeta, istina se ne pokazuje u onome što je objelodanjeno, nego se skriva u onome što je prešućeno. Upravo je zato, kako to naglašava i Zima, lik Krležina oca tako upadljivo odsutan iz svih njegovih memorabilija. Kompleks oca uvijek se iznova javlja u različitim, ali podjednako važnim motivima. Krležin zatajeni duhovni predšasnik, Janko Polić Kamov, sukob s vlastitim ocem potencira usprkos očevoj benevolentnosti prema njegovu djelu, dok Thomas Bernhard i Danilo Kiš svoju književnu i duhovnu potragu duguju upravo izostanku očeva autoriteta, tj. potrazi za znakovima onog zauvijek odgođenog, ali jednako presudnog susreta između oca i sina.

Izbjegavajući zamku u koju je u svojoj etici kao „humanizmu drugog čovjeka“ upao Emmanuel Lévinas, Zima ne uzdiže odnos između očeva i sinova na razinu nekog metafizičkog misterija, baš kao što, poučen suzdržanom mudročcu Thomasa Bernharda, izbjegava nadriliječničke recepte psihoanalize i pretjerano shematiziranje portreta koje nastoji naslikati. Zato se motiv očinstva uvijek oslikava u kontrapunktu prema ulozi i sudbini koja je u palanačkoj kulturi namijenjena, točnije rečeno, nametnuta ženama. Premda su sudbine ženskih likova koje opisuje Zima, fiktivnih i stvarnih, posve različite, ženi je nasuprot stigmatiziranom ocu prije svega namijenjena uloga zaštitnice. U poetici Arsena Dedića ona je majka-hrabrost i utjeha zavičaja, okrepa razmetnome sinu koji se nakon tumaranja i bludnji uvijek iznova vraća kući. Odmetnutom sinu zato „ništa nije slađe nego što mu mater skuva“.

Žena, za razliku od oca, ostaje formativni element i kada nije uzorita majka. Čovjeka, kako to u jednoj drugoj pjesmi kaže Arsen Dedić, odgajaju i one „gore“, lake žene, za razliku od „boljih“ koje, baš kao i malograđanskom afazijom sputani otac, za njega nikada i nisu marile. Za Arsena Dedića, kako to s neskrivenom simpatijom naglašava Zima, žena je muza, Erato i Polihimnija, čak i kada stoji „pritajena pod mekim krošnjama Svačićevog trga“. Ipak, u kontrapunktu prema lažnoj palanačkoj idili, žena se neminovno javlja i kao uznemirujuće, pobuđujuće i demonsko biće. Baš kao u Tolstojevoj „Kreutzerovoj sonati“, žena unosi vječiti nemir u izmorenu dušu patnika, a njezina se zaštitnička uloga, kako je to Gretinim priznanjem bivše, neprežaljene ljubavi, u pripovijetci „Mrtvi“ prikazao Joyce, može u hipu izokrenuti u fatalni lik koji zadaje nezacjeljive rane i donosi definitivni kraj svih životnih iluzija.

Nasuprot opjevanim ženama, stoje pjesnikinje kao istinske heroine, stvarne žene čija je duhovna baština, u veličini i u patnji, za palanačku kulturu možda i najvažniji most prema izvanjskome svijetu. Vesna Krmpotić, kakvom je portretira Zima, svojim djelom iskupljuje i natkriljuje svu onu trivijalnu i banalnu, prema kiču naklonjenu ceremonijalnost koja attribute vjere, patnje i duhovnosti vezuje isključivo uz otužnu sudbinu vestalinki koje, u Ziminu ključu, simboliziraju pustoš, bijeg i odricanje od istinskoga života. Djelo Vesne Krmpotić, čija je lirika za Zimu možda i najvažnije naslijeđe lirike Tina Ujevića, iskreno i nadahnuto čitatelja usmjerava na ono što je Jaspers nazivao „kazaljka transcencije“, nastavljaajući se na holističku mudrost Ralpa Walda Emersona. Ova mudrost, za razliku od uskogrudne palanke, svoje duhovne korijene pronalazi u cijelom svijetu, od Indije do Amerike, od Rusije do Balkana. Dok, nazovimo je, muška književnost, oslonjena na politiku i povijest, ostaje zauvijek zarobljena u jalovoj svadi i maniheističkom svijetu ideologije, pjesnikinja čiji su vidici usmjereni na ljubav, čudo i vjeru, svojim letom svjedoči kako je svijet još uvijek moguć kao jedinstvena cjelina, a kraljevstvo božje još uvijek živo u nama, znamo li pokrenuti motore i podesiti krila u ispravnom smjeru.

Na sličan način, premda sa suprotnim predznakom, djelo Irene Vrkljan, duhovne posestrime Marine Cvetajeve, Waltera Benjamina i Miljenka Stančića, svjedočeći o osobnom osjećaju progonstva svjedoči o zajedničkoj sudbini i zajedničkom svijetu melankolika, Saturnove djece koja svojom krhkošću oplemenjuju i nadvladavaju grubu, u sebe usmjerenu tamu provincije i velegrada. Pronalazeći u sebi i među sebi sličnima neko novo, više zajedništvo, melankolici su ujedno jedini koji su istinski solidarni s onima koji su, kako to kaže Zima, svojom voljom dezertirali iz svijeta živih. Palanački duh, koji je tako uvjerljivo prokazao Radomir Konstantinović, podjednako je

koban za svoje apologete, kao i za svoje buntovnike. Zato se kod pripadnika rubnih naroda melankolija tako često, od Rudolfa Habsburškog i Marije Vetsere, preko izmučenih duša Wittgensteinovih i Mannovih, sve do životne tragedije Jeana Améryja i sudbine književnih likova Thomasa Bernharda, nadovezuje na fenomen, a prema Camusu i prvorazredni ontološki problem, samoubojstva. Bernhard je u romanu „Uzrok“ svoj Salzbug, ali i cijeli svoj zavičaj, proglasio rasadištem samoubojica. Ovo nesretno naslijeđe, u kome se kao u nekom nerazmrsivom klupku isprepliću osobni, obiteljski, povijesni, estetski i etički motivi njegovih protagonista, stavljeno je ad acta jedino u vrijeme kada periodični upadi nasilja postaju svakodnevnom rutinom, pretvarajući malograđansku letargiju u svjetsku klaonicu i poprište masovnih ubojstava nakon kojih život, po nepisanom pravilu, ponovo postaje taoceom bestijalne tuposti i nespontanog idolopoklonstva novih, uvijek podjednako okrutnih ideologija.

Zima je, na tragu ove nesretne autopoetike povijesti, možda i ponajbolje stranice svoje knjige posvetio inzularnoj metafizici koju u hrvatsku književnost uvode „Otoci“ Milana Milišića. Sudbina i djelo Milana Milišića, pjesnika i pisca poginulog na mostiću iza svoje kuće u Župskoj ulici broj 5 u Dubrovniku, koji je u gorkoj šali običavao reći kako su najviše zla našem narodu nanijeli upravo Srbi i Hrvati, čovjeku koji se u građanskom ponosu odbio skrivati od bombi spravljenih od palanačke svetosavske mitologije i imperijalnog fašizma, Zimi pružaju mogućnost da razigra osobna sjećanja i osobnu povijest čovjeka panonskih korijena rođenog na, u kulturnome smislu, najvažnijem hrvatskom otoku. Kao što je Milišić, kušajući vino na Šipanu ustvrdio kako vjeruje da ima boljeg vina, ali da mu bolje i ne treba, tako je i Zima, približavajući nam sliku vlastita zavičaja, ustvrdio kako se povijest djetinjstva sama po sebi nudi kao palimpsest za povijest nečijeg života, „ali i kao palimpsest za opću povijest, pod pretpostavkom da onaj tko piše ima moć univerzalizacije i generalizacije raspoloživih činjenica“.³ Pišući o Milišićevoj (odi)seji jadranskim otocima, Zima na primjeru dvaju podjednako prešućenih toponima nedavne hrvatske povijesti, Kampora na Rabu koji svjedoči o imperijalnom ludilu i zvjerskom licu biopolitike fašizma, kao i Daksi pored Dubrovnika koja svjedoči o osvetničkom bezumlju antifašizma satkanog od grubog sukna polupismenog lumpenproletarijata, pokazuje svu tragičnost susreta imperijalne ideologije i provincijske, okom za oko i zubom za zub ispisane viktimgrafije.

Vječita trauma fatalnog susreta varljive idile zavičaja i uvijek gladnog Moloha povijesti, kulturu malih naroda konstituira na razdjelnici na kojoj se

³ Isto, str. 222.

neprestano sukobljavaju svijest o tome kako se „nitko nije izliječio od zavičaja, kao što se nitko nije izliječio od djetinjstva (...), čak i onda kada ih nije imao“⁴, ali i svijest o tome da se istinska egzistencija nikada ne smije žrtvovati pukoj sentimentalnosti i idealiziranju svoje lokalne, provincijalne povijesti (Bernhard). Nad ovim hijatom znojem i krvlju urezanim u povijest i kulturu malih naroda, natkrilile su se otrovne grane ideologijâ. Sudbonosni susret ideologije i palanačkog duha, izrazitije nego bilo koja druga analogija u modernoj hrvatskoj povijesti, simbolizira lik i djelo Miroslava Krleža. Krleža je autor koji zorno pokazuje koliko je teško nadrastiti povijesno prokletstvo malih naroda. Čovjek čija erudicija, talent, pa čak i pravovremenost na književnoj sceni predstavljaju neusporedivu pojavu u svjetskim razmjerima, bio je desetljećima nedovoljno poznat izvan granica starih Austro-ugarskih provincija. U času kada mu se, kao i Andriću, na koncu konačno nudi mjesto za „svjetskom duhovnom trepezom“, on se, umrtvljen zlatnim kavezom pod stražom ideologije, zadovoljava otužnim izljevima idolopoklonstva i varljivim divljenjem provincije. Prihvativši ulogu službenog arbitra elegancije, kao da je zauvijek utišao istinske muze. Poput opskurnog Györgya Lukácsa, mit o sebi nastavio je graditi na račun svojih prethodnika i suvremenika. Kao što je Lukács, dodijelivši mu oznaku „B“ zauvijek uništio akademsku karijeru najsjajnijeg duha poslijeratne Mađarske, Béle Hamvasa, tako je i Krleža, kako to svjedoče Stanko Lasić i Nikica Petrak, svoj autoritet trenirao najgrubljim epitetima nadijevanim kolegama i predšasnicima. Čak ni Matoš i Ujević nisu bili dovoljno dobri da bi bili bespogovorno prihvaćeni, dok se o djelu velikog arbitra, naravno, moralo suditi sasvim drugačijim aršinom. Nije stoga nimalo čudno što se Krleža, za razliku od Meše Selimovića koji se dopisivao sa stigmatiziranim prvakom partizanskog pokreta i velikim slovenskim književnikom Edvardom Kocbekom, pa čak i tražio inspiraciju u njegovu djelu⁵, nikada nije odazvao Kocbekovu pozivu da ga

⁴ Isto.

⁵ Kocbekov utjecaj na Mešu Selimovića svjedoče pisma koja je mi je na uvid velikodušno ponudio Tvrtko Klarić. Iz pisama se može iščitati utjecaj Kocbekove knjige „Strah i hrabrost“ na Selimovićevo najvažnije djelo „Derviš i smrt“, pisano upravo u vrijeme kada se odvijala njihova korespondencija:

Sarajevo, 9. X. 1962.

Poštovani prijatelju,

najljepše zahvaljujem na pažnji, dirnula me Vaša briga, prilično neuobičajena u naše vrijeme. Danas šaljem g. Domenach-u dva primjerka „Tišina“. Izvinjavam se što Vam još nisam vratio Vaše knjige. Dva su razloga za to, jedan je što sam bio veoma zauzet pripremanjem za štampu svoje nove knjige (izaći će u novembru, poslaću Vam je, iako se plašim poslije čitanja Vaših djela), i drugi, što me je Vaš „Pogum in strah“ zaprepastio dubinom i snagom. To je najbolja i najvrednija knjiga o problemima morala,

posjeti u Ljubljani i da porazgovaraju o Kocbekovoj „moralno-intelektualnoj krizi.“⁶ Usprkos izrazima

života i smrti koju sam ja pročitao u našoj književnosti. Zato bih htio još jednom da je pažljivije preberem. Ne ljutite se, molim Vas, a ako su Vam knjige potrebne, javite mi pa ću Vam ih – sa žaljenjem – odmah poslati.

Još jednom – srdačna hvala. Moja žena i ja Vas pozdravljamo i želimo Vam svaku sreću. Vaš Meša Selimović

Sarajevo, 9. marta 1964.

Poštovani prijatelju,

koristim priliku što u Ljubljani putuje moj dobar drug, i dobar čovek, Muris Idrizović, da Vam, sa žalošću, vratim Vaše divne knjige. Sa žalošću i žaljenjem, jer to su dela od kojih se čovek nerado rastaje. Zahvaljujući Vam na divnom uživanju koje sam imao čitajući Vašu divnu humanu prozu, ujedno se izvinjavam što sam knjige toliko zadržao. Čitao sam ih dva puta, kao i sve knjige koje volim. Ja, inače radim na novom romanu, prilično obimnom, i taj rad me potpuno apsorbirao. Zahvat je velik, ali se nadam da ću biti gotov do kraja ove godine. Ne znam da li sam Vam javio: g. Domenach mi je poslao recenziju na moje TIŠINE, sa velikim pohvalama, naročito za suptilnu psihologiju, ali sa zamerkom da roman nema kraja. Možda ima i pravo. Iako ne znam kakav bi kraj trebao da bude, jer kraj knjige je početak nove muke glavnog junaka. Još jednom Vam zahvaljujem na divnoj pažnji koju ste pokazali prema meni. Ja i moja supruga sa zadovoljstvom se sećamo kratkog ali nezaboravnog susreta sa Vama: ostalo nam je sećanje na jednog izvanrednog čoveka koji se plemenitošću i kulturom izdvaja između drugih i sam sobom postaje doživljaj. Srdačno Vas pozdravljamo.

Vaš Meša Selimović

P. S. citirao sam generalno mišljenje recenzije po sećanju. Posle sam pronašao pismo i vidim da me izdalo sećanje. Recenzent Michel Chadkiewicz stavlja zamerku da je delo („Tišine“) verbiozno i neodlučno u razrešenjima. Ima istine u tome, i preradiću neka poglavlja romana, a napisaću potpuno novi kraj.

M. S.

⁶ Krležino pismo Kocbeku od 26. lipnja 1963., u cijelosti glasi:

„Dragi moj Kocbek, Hvala Vam na prijateljskoj epistoli. Čitajući Vaše tekstove, godinama već osjećam kako bih imao mnogo toga da Vam kažem, jer ne treba da Vam naglasim (a to Vam može potvrditi Josip Vidmar, na temelju naših mnogobrojnih razgovora), kako sam trajno pod dojmom ne samo Vaših riječi (mislim na vještinu pisanja), nego i na temelju mnogih Vaših moralno-intelektualnih kriza koje nikako da se smire. Nadajući se da će se ipak jednoga dana ukazati prilika da se porazgovorimo o mnogim stvarima, molim Vas da i ovom prilikom primite izraz svih mojih simpatija. Srdačno Vaš M. Krleža“

Pismo od 23. listopada 1967. već je kudikamo službenije, a obećanje o susretu formalnije:

„Dragi moj Edvard Kocbek, Hvala Vam na listini i na ljubaznim riječima kojima ste popratili Vaš ženerozan poklon. Prilikom svog prvog izleta u Ljubljani, potražiti ću Vas da se jednom doista nađemo i porazgovaramo, a u

simpatije, obećanjima i čestim posjetima Josipu Vidmaru, Krleža nikada ne nalazi vremena za susret sa svojim književnim antipodom, čovjekom koji nije mogao, niti je znao, cijeloj jednoj postaji tajne policije usprkos, uspostaviti bilo kakav kompromis sa zloduhom ideologije. Provincijalni duh koji se ogleda u napoleonskom kompleksu i beskonačnoj tuposti hranjenoj otrovima ideologije i nacional-religije, Stanka Lasića navodi na gorku rezignaciju nad rodnim krajem, izraženu riječima: „*Ponovo imamo sve što i Evropa. U drugorazrednoj kvaliteti.*“ Kod Joycea se, kako to pokazuje Zima, ova rezignacija na koncu pretvara u indignaciju, a „Mrtvi“ postaju paradigmom sudbine svih malih, u vlastitu mitologiju zaključenih naroda.

Pa ipak, upravo sudbina i djelo Edvarda Kocbeka, Zimina drugog neskrivenog književnog favorita, pokazuje put iz bezizlaznosti labirinta Joyceovog i Bernhardovog svijeta. Kao uvjereni kršćanski socijalist i sljedbenik ideja Mounierovog personalizma, Kocbek je zapravo rođeni disident, čovjek koji se ne može smiriti ni u ritualiziranom konzervativizmu institucionalne crkve, niti u rigidnosti ideologiziranog socijalizma. On je u isto vrijeme borac protiv svakog oblika imperijalizma velikih naroda, bilo vojno-političkog, bilo kulturnog, ali i neumorni isljednik moralnih devijacija vlastitoga naroda. Nije stoga nimalo čudno da ovaj bard slovenske kulture, koji je zajedno sa svojim trščanskim suborcem Borisom Pahorom prvi otkrio razmjere poslijeratnih partizanskih ubojstava bez suda, ni danas, kao ni nekoć u Jugoslaviji, nije osoba čiji su rodendani pogodni za slavljenje na oltarima ritualizirane nacionalne kulture. Pa ipak, upravo je Kocbek pisac koji je prvi shvatio kako razriješiti rebus složenih odnosa malih i velikih kultura.

U eseju „Mali i veliki narodi“⁷, napisanom 1939. godine Kocbek daje proročansku viziju europske budućnosti i duboku analizu sudbine vlastitoga naroda. Predosjećajući vlastitu životnu dramu, svoju analizu odnosa velikih i malih naroda gradi na činjenici kako je čovjekova sudbina u moderno doba, postajući pretjerano ovisnom o društvenim i političkim procesima, izgubila neposrednu vezu s čovječnošću kao istinskim smislom života. Vezana uz izvanjske, političke procese, ona postaje žrtvom panike i omamljujućeg otrova ideologije, čija je najvažnija životna manifestacija strah. Smione i velike strah zavodi u ludilo, težnju k sve većem i sve besmislenijem širenju moći. Svi moderni imperija-

međuvremenu nadam se da će biti prilike da Vam se revanširam. Srdačno Vas pozdravlja Vaš M. Krleža“

(Kocbek, Edvard: Zapuščina v Rukopisni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani IV., Korespondenca)

⁷ Edvard Kocbek: „Mali in veliki narodi“, vidi u knjizi „Svoboda in nujnost“, Mohorjeva družba, Celje 1989.

lizmi, bez obzira na to iskazuju li svoju nasilnost javno i bez zadrške ili posredno i promišljeno, slični su u težnji prema bezobzirnom izživljavanju nagona za silom i dominacijom koji ljude i vrijednosti prisvajaju bez obzira na njihov izvorni, samородni smisao. Strahovi malih naroda stoga su istovjetni sa strahom koji osjeća svaki pojedinac kome je egzistencija ugrožena u njezinoj najdubljoj težnji, onoj prema smislu i prema pravednosti. Veliki narodi proždiru trube, trpaju ih zdrave i krepke u svoje apokaliptičke trube samo zato da bi sila mogla (pre)živjeti.

U odnosu velikih i malih naroda posrijedi je boj na život i smrt, boj u kome će, kaže Kocbek 1939. godine, biti upotrijebljena sva sredstva. Bit imperijalne politike je u sustavnom sabiranju i umnažanju sile, akumuliranju energije koja na koncu teži k posvemašnjem izrabljivanju „kvantitativne funkcije svemira“⁸. Istu ovu sliku, pedesetak godina kasnije, pred očima ima Jean-François Lyotard opisujući u knjizi „Neljudsko, kozerije o vremenu“ totalitarnu bit današnjeg ustrojenog svijeta, efemistički nazvanog *društvom znanja*. Svijetom danas, kao akumulator i generator sveukupne kozmičke energije, doista upravlja Leibnitzova „velika monada“, kao istinski i jedini preostali bog modernog racionalizma. Jedini je problem u tome što nas taj bog usmjerava ne samo prema poganskom, nego i prema posve neljudskom, beznadno ustrojenom svijetu. Kocbek je izgled današnjeg neoliberalnog Imperija u kome, kako je to upozoravao još početkom 60-ih godina, čovjeka nosi „bujica bezumnog špeceraja“, predvidio upravo zahvaljujući jasnom uvidu u odnos malih i velikih europskih naroda:

„Bestemeljno i strasno uvećavanje prostora i moći, kakvo se događa u čuvstvima i djelima velikih naroda, zapravo ugrožava naravni red koji čine veliki i mali narodi. Veliki i mali narodi, naime, sastavljaju političko-duhovni svijet koji je sličan zvjezdanom svemiru i organskome svijetu. Građa atoma jednaka je građi sazviježda, u kojoj ništa ne ukazuje na to da bi jedan dio isključivao neki drugi. Građa malenog, jednaka je građi velikog naroda, njihov duhovni i materijalni ustroj posve su sumjerni, samo su mjere različite. Iz činjenice da je veliki narod veći od maloga, još uvijek ne slijedi zaključak da je veliki narod bolji ili vrjedniji od maloga.“⁹

Ove Kocbekove riječi i danas su jedina moguća točka obrata, tj. jedina paradigma koja vodi prema razrješenju krize moderne Europe, kakvu su u svojim djelima opisivali upravo oni ponajbolji, „manjinski“ evropski pisci, od Kafke i Joycea, do Bernharda i Kiša. Nije li upravo W. G. Sebald prvi veliki pisac koji, dolazeći iz kulture velikih naroda, prihvaća tu naizgled ukletu, ali u svom najdubljem korijenu

drugačiju, čovječniju perspektivu kroz koju svijet sagledavaju pisci malih naroda? Nema li njegova otvorena naklonost prema djelu Thomasa Bernharda upravo ovo značenje, i nije li upravo to razlog što su ga engleski kritičari, tražeći primjerenu usporedbu, nazivali novim Joyceom? Pri tome ova manjinska perspektiva nije više nikakav povijesni usud, nego duhovna vrijednost po sebi, takva koja teži rješenju paradoksa Europe, kakvim ga je u svom eseju vidio Kocbek.

U krvavom Napoleonovom testamentu vlastitome sinu zapisane su sljedeće riječi: *„Europu treba združiti u nerazdruživi federativni savez... ona se kreće prema neizbježnoj promjeni, a onaj tko se toj primjeni suprotstavlja, rasipa svoje snage u besplodnome boju...“*. U borbi za Napoleonovo naslijeđe, znamo, sukobljavale su se dvije hegemonističke volje; na jednoj strani Njemačka i Italija, na drugoj Engleska i Francuska. Kocbek, međutim, već u rujnu 1939. zapisuje kako su oba ova bloka zarobljenici izvanjske, gospodarsko-društvene mislenosti. *Duh ekonomizma*, kaže Kocbek, najjasniji je izraz kvantitativnog vrednovanja svijeta. On je razlog zbog kojega je nemoguće od velikih zapadnih demokracija očekivati uspostavljanje istinskog demokratskog političkog reda. Sve dok ne napuste svoju plutokratsku bit i zažive u novoj političko-društvenoj stvarnosti, dok se ne vrate idealima socijalne pravednosti i duhovnog junaštva koji su još uvijek svojstveni tzv. malim narodima, ne može biti rješenja rebusa, tj. paradoksa Europe. Ali, kao što su veliki narodi skloni pretjerano naglašavati *kvantitetu*, tj. puki ekonomizam kao osnovu društva, mali su narodi skloni preuveličavati ideale i svoj navodno *kvalitetniji*, a u stvarnosti prečesto jalovi palanački svijet.

Na mitologiju palanačkog duha lako se kalemi ideološki univerzalni vidik koji uglavnom nema nikakve veze s istinskim duhom povijesti. U naivnosti svog ideološkog idolopoklonstva, mali su narodi skloni zaboraviti kako nijedna svjetska ideja nije toliko čista da bi bila spremna bespogovorno pomoći čovjeku kao pojedincu. Baš kao što se čovjek u svom autentičnom bitku ili egzistenciji mora izgraditi sâm, tj. mora realizirati sebe kao pojedinca, tako se i mali narodi moraju izgraditi u svojoj posebnosti i punom dostojanstvu. Kako je to ustvrdio i Henri Bergson, životna se stvarnost u maloj domovini doima stvarnijom i osobnijom, ugodnijom u svom gospodarskom, kulturnom i moralnom okružju (ethosu). Bergsonove riječi, međutim, istinite su jedino kada ti narodi nadvladaju prokletstvo palanačke zatvorenosti, a svoje nacionalno i socijalno pitanje započnu rješavati tako da se istovremeno zauzmu za slobodu i egzistencijalnu istinu čovjeka kao pojedinca. Baš kao što nema nikakve esencijalne razlike između malih i velikih jezika ili kultura, nema nikakve esencijalne razlike između malog naroda i pojedinca. Kocbekovim

⁸ Isto, str. 88.

⁹ Isto.

riječima: „Nova Europa mora biti savez velikih i malih naroda, velikih i malih domovina, a ne totalitarnih država koje se pod simbolima sile spajaju u ljubomorno mitsko jedinstvo zemlje, čovjeka, kapitala, duha i krvi. Europa se mora izgraditi pod simbolima cijelog, u svojoj osobnosti potpunog čovjeka, kojemu moraju služiti državni ustroj, gospodarski red i duhovne vrijednosti, tj. sve što čovjeku može pomoći u njegovoj osobnoj izgradnji“.¹⁰

Poslijeratna Europa ispunila je, kaže arhitekt i pisac Janko Rožič, jedan od najustrajnijih nastavljača Kocbekova djela u europskoj Sloveniji, dvije od njegovih postavki; gospodarstvo koje se odvija u velikim, prirodno usklađenim kompleksima (EU), a uspostavljen je i federativni politički red u kome se poštuje „kulturna raznolikost“ (naravno, još uvijek previše deklarativno). Jedina prava mjera u kojoj se ta deklarirana kulturna raznolikost doista oslikava jesu kulture malih naroda. Zrelost malih naroda, međutim, ovisi o zrelosti pojedinca da usvoji kulturni kôd koji je sposoban za neprestano suočavanje i usuglašavanje s drugima. Jedino pojedinci malih kultura mogu, imperijalnom naslijeđu usprkos, promijeniti kulturni kôd europskog prostora koji će, posljedično, prihvatiti i pojedinci koji dolaze iz tzv. velikih kultura. Drugim riječima, kao što mali narodi moraju nadrasti svoje provincijalne, tako i veliki narodi moraju nadrasti svoje imperijalne komplekse.

Na ovome tragu, izuzetan je doprinos „Ekstraeseja“ Zdravka Zime. Zima je, približavajući nam portrete velikih pisaca malih naroda, onih koji su iskustvo rubnih prostora iskoristili za osobnu izgradnju (jer to je jedini „Bildung“ koji je preostao od nekada slavnog „Aufklärung“), svom čitatelju približio i viziju autentične, podjednako većinske i manjinske kulture. On i njegovi junaci jedini su preostali Argonauti jedne ne samo buduće, nego i bolje Europe, takve čije će velike i male zvijezde svijetliti u sazviježđu bez međusobnog proždiranja i opasnosti od nestanka u crnim rupama provincije i velegrada.

Predstavljeni "Ekstraeseji" Zdravka Zime

¹⁰ Isto, str. 90. i 91.

Aleksandar Skobov

Viši stadijum putinizma

Putinov prelazak na otvoreno hitlerovsku spoljnu politiku kvalitativno menja političku konfiguraciju unutar zemlje. Pre svega, s dnevnog reda je definitivno skinut projekat „ujedinjene antiputinske opozicije“. Putin je, onako skoro sasvim po hitlerovski, uzjahao „postversajski sindrom“, raspalio masovnu imperijalno-šoviniističku psihozu i pridobio značajnu većinu onih koji podržavaju agresivnu politiku koju je on započeo. Na njegovu stranu je dobrim delom stala i opozicija, naravno dumska, ali ne samo ona.

Masovna imperijalno-šoviniistička psihoza je vrlo teška i opasna bolest i kada se virus ove bolesti po nekoj zemlji proširi, vrlo mu je teško odoleti. Tim pre što je kod mnogih oponentata Kremlju imunitet već i ranije bio prilično oslabljen.

Da li je svojevreмени pokušaj ujedinjavanja protivnika imperijalne politike s poštovaocima ovih ideja u jedan jedinstveni opštegrađanski protestni pokret za poštene izbore, političke slobode i likvidaciju kleptokratskog putinskog režima bio greška ili ne? Ubeden sam da nije. Mislim da su sve one horor priče o tome da demokrati mogu dovesti na vlast ljude koji su mnogo strašnji od Putina, bile ništa drugo do obična demagogija. Jer da se kojim slučajem ta šarolika „ujedinjena opozicija“ stvarno pojavila na političkoj sceni, i da joj je pošlo za rukom da obori putinski režim, na njegovo mesto bi došla koaliciona vlada u kojoj velikodržavni revanšisti ne bi bili jedina politička sila. U tom slučaju bi morali da deluju obazrivo računajući i na otpor partnera u koaliciji, a u prvo vreme im sigurno ni na pamet ne bi padale spoljno-političke avanture slične ovoj koju danas imamo. Na tu novu vlast bi se odmah svalila gomila unutrašnjih problema koji bi se hitno morali rešavati. Osim toga, smena režima bi neizbežno razbila centralizovani sistem kontrole nad medijima, preko kojih se zapravo i širi virus revanšizma današnje vlasti.

Ali taj voz je otišao. Bivaju i vremena kada ljudi različitih, čak suprotnih pogleda na svet, poštovaoci vrednosnih sistema koji se ne poklapaju, radi rešavanja nekakvih problema koji će ih makar i privremeno ujediniti, mogu naći zajednički jezik. Ali nezgoda je u tome što se s ljudima koji su opčinjeni imperijalističkom idejom može razgovarati samo do trenutka kada im se učini da se njihovi snovi o imperiji obistinjuju.

Kada nečim provocirani Duh Imperije počne da se materijalizuje, njegovi adepti odmah padaju u stanje ekstatičkog transa. Oni istog trenutka gube sposobnost da adekvatno percipiraju stvarnost. Oni gube moralne kočnice, a u njihovoj svesti se isključuje sistem moralnih ograničenja. Oni više ne uočavaju laž i podlost,

ne primećuju tuđu bol, gomile poginulih i patnje hiljada ljudi. Nema ničeg više očaravajućeg od maštanja o Velikoj Imperiji, i ničeg odvratnijeg i prljavijeg od procesa njenog utelovljenja.

Ruska agresija protiv Ukrajine je pokazala da osnovna vododelnica našeg društva nije ideološka, već mentalna, i da ona prolazi po liniji koja se tiče odnosa prema imperijalnoj politici. Najrazličitije političke snage koje ne pripadaju vladajućoj kleptokratiji, s više ili manje truda mogu naći zajednički jezik po svim ostalim pitanjima osim ovoga. Mogu se ostvarivati međusobni kompromisi i uzajamno razumevanje u ekonomskoj i socijalnoj politici, po pitanjima vlasništva ili definisanju tržišta. Ali po pitanju imperijalističke ekspanzije, kompromis je nemoguć. Jer imperijalistička ekspanzija je isto što i rat, i dok traje rat, zaraćene strane ne mogu da sarađuju čak ni po izrazito nepolitičkim pitanjima kao što su, recimo, zaštita od poplava ili grada. Oni koji u aneksiji Krima vide podlost i sramotu, nikako ne mogu sarađivati s onima koji u tom razbojništvu vide srčanost i junaštvo.

Ovu novu realnost je savršeno osetila Elena Tkač, municipalni deputat moskovske Dume koja je, razume se, stala na stranu imperije. A njen egzotični predlog da se svi „antidržavni nastupi“ kažnjavaju oduzimanjem državljanstva, savršeno istinito odražava još jednu novu realnost: kada je u ratu, imperija mora biti totalitarna. Ona, recimo, može da dozvoli diskusije o budžetu ili porezima. Ali oni koji nastupaju protiv imperijalne politike ili imperijalnog modela države, istog trenutka prelaze iz kategorije oponenta u kategoriju neprijatelja, i time gube pravo na legalnost. Nema nikakve sumnje da će ovakvi nastupi, u staroj ili nekakvoj novoj formi, uskoro biti kriminalizovani, i da će čisto totalitarna norma „antidržavna propaganda“ biti ponovo ozakonjena. Sve frakcije državne Dume, tog „poludelog štampača“ besmislenih zakona, jednodušno izgaraju od želje za zabranama i hapšenjima. Sada će im darežljivim imperijalnim gestom ta želja biti zadovoljena.

Imperijalistička ekspanzija i kolonijalni ratovi nespojivi su sa demokratijom i političkim slobodama. U relativno dužoj istorijskoj perspektivi, ili će demokratija ubiti kolonijalni rat, ili će kolonijalni rat ubiti demokratiju. Kada su se našle pred ovom dilemom, zapadne demokratije su se odrekle svojih kolonijalnih poseda.

Smrtni udar još nejakoj ruskoj demokratiji zadala su dva kolonijalna rata protiv Čečenije. I dok nije bio spreman da pođe putem otvorenog raskida sa Zapadom, Putin je čuvao nekolicinu spoljnih atributa demokratije i neke ostatke političkih sloboda. Sada, kada se raskid faktički dogodio, kremaljski kapo više nema potrebe da glumi pristojnost i ova nova situacija ga prosto primorava da se odrekne zapadnih standarda o zaštiti ljudskih prava i ostalih sličnih tričarija.

Demokratsku antiimperijalističku opoziciju čekaju veoma mučne i bolne represije, a uz to, ona će u bližoj perspektivi biti osuđena na političko i ideološko usamljeničtvo, na izopštenost. Bilo kakva politička saradnja s komunistima (КПРФ) i „pravednicima“ (Справедливая Россия) koji, ne iz straha, već s entuzijazmom učestvuju u uništavanju ostataka građanskih prava, danas nije ništa drugo do saučesništvo s fašizmom. A s onim delom vansistem-ske opozicije koja je stala na stranu imperijalističke ekspanzije i koja doduše ne zahteva represije, što nikako ne znači da im i ona neće biti podvrgnuta, saradnja će se možda svesti na pojedinačne kontakte po takozvanim humanitarnim pitanjima zaštite ljudskih prava. I to će manje-više biti sve.

Prevod s ruskog *Haim Moreno*

Grani.ru

Peščanik.net

Skobov Aleksandar Valerevič rođen je u Lenjingradu 4. novembra 1957. godine.

Ruski političar, publicista levo-liberalnog smera. U doba SSSR – disident i politički zatvorenik. Sada kolumnista portala „Grani.ru“. Svoje stavove definiše sâm kao „esersko-menjševičke“.

Isključen sa fakulteta istorije Lenjigradskog Univerziteta, a uhapšen tek 1978. godine kada je organizovao omanju omladinsku komunu, koja je objavila dva broja časopisa „Perspektive“, u čijem su prvom broju objavljeni delovi tekstova anarhista Bakunjina, Kropotkina i Trockog, a i nekih drugih autora sličnog smera. Časopis je izdavala grupa od oko 40 ljudi, okupljena u „Leva opoziciju“, koja je kombinovala klasični marksizam sa idejama anarhizma, trockizma i „novih levičara“ – Daniela Cohn-Bendita i drugih. Posle hapšenja izveden pred sud, koji mu je ponudio da emigrira iz SSSR, što je on odbio. Sud ga je onda uputio u psihijatrijsku kliniku na bolničko lečenje. Pušten na slobodu 1981. godine. Drugi put je uhapšen godine 1982. i posle drugog suđenja ponovo upućen na psihijatriju, u kojoj ostaje do 1985. godine.

Krajem prve decenije XXI stoleća član je partije „Jabloko“ koju napušta; 2009-2011 je član koordinacionog saveta petrogradskog odeljenja pokreta „Solidarnost“. U martu 2010. potpisuje proglas ruske opozicije „Putin mora da ode!“

Yakir Sade

Predrag Finci

Čitatelj Hegelove estetike

Naklada *Breza*, Zagreb 2014.

Biblioteka Phos

U Nakladi *Breza* (Zagreb) objavljena je knjiga Predraga Fincija *Čitatelj Hegelove estetike*. Ova nova, petnaesta Fincijeva knjiga bavi se Hegelovim shvaćanjem umjetnosti i mogućim „novim čitanjem“ njegove *Fenomenologije duha*.

U prvom dijelu knjige Finci razmatra problem umjetnosti i mjesto estetike u sklopu Hegelova filozofskog sustava te detaljno analizira značenje jedne od najprijeponornijih Hegelovih tvrdnji da je umjetnost postala prošlost.

Tema drugog dijela Fincijeve knjige jest Hegelova *Fenomenologija duha* koju autor čita kao moguću estetiku, u kojoj je razvoj „apsolutnog duha“ put i način shvaćanja same umjetnosti.

Poznati filozof Željko Pavić, koji je na Sveučilištu u Mainzu doktorirao na jednoj od tema Hegelove filozofije, o knjizi kaže: „Finci polazi od središnje tvrdnje Hegelovih *Predavanja*, da je umjetnost 'sa stajališta svojega najvišega određenja, za nas nešto prošlo', kako bi u drugom koraku tu tvrdnju obrazložio upravo Hegelovim fenomenologijskim shvaćanjem umjetnosti. Radi se o sasvim originalnom Fincijevom pokušaju, koji u usporedbi s drugim radovima o toj problematici doista predstavlja izvoran prinos.“

Zagrebački filozof i teolog prof. dr. sc. Josip Oslič piše da je temeljna značajnost ovog Fincijeva djela u tome što „ono u usporedbi s drugim sličnim pokušajima ne polazi ni od kakvih prethodnih predodžbi ili teorija umjetnosti“ te da će djelo „zbog svoje zanimljivosti i aktualnosti zaslužiti pozornost svih koji se bave umjetnošću i teorijom kulture uopće“.

Knjiga *Čitatelj Hegelove estetike* je promovirana na Sajmu knjiga u Sarajevu.

Mirko Đorđević (1938-2014)

Valja Dnjepar mutne vode

Teku mutne prolećne vode Dnjepra i već znamo šta valjaju, Krim ukrajinski će se prisajediti Rusiji kao autonomija ili republika, a tamo na tom prostoru je i letovalište Jalta. Tamo ima Rusa u većini ali ima i 20 odsto Ukrajinaca i još – tamošnji prvak je na posljednjim izborima dobio manje od 3 odsto glasova svejedno, može to i ovako i nije jednom bilo. Nemir vlada među velikim silama koje dele svet kao što su ga uvek delile na famozne interesne sfere. U veseloj palanci našoj nije jednostavno snaći se – niko ne govori o Ukrajini, jer ko sme da se Gospodaru zameri, i našem Vučiću i onom u kremaljskom dvorcu.

Izborna je groznica i bolje je ćutati o Ukrajini i pričati priče za malu decu koja od martovskih izbora mnogo i ne očekuju.

Češlja se Gospodar Vučić bez razdeljka obučen svečano i kao ništa ne zna o Dnjepru i njegovim mutnim prolećnim vodama. Ruska vojska je postrojena, samohodke već daju gas, ali Gospodar u Kremlju je lepo očešljan i ponavlja ako je Zapad priznao kosovskim Albancima pravo na samoopredeljenje i otepljenje, zašto ne bi i Rusima oko Jalte. Zbunila se čaršija na sve četiri strane, šta je ovo, zar V. Putin time priznaje Kosovo, Albanci u Prištini se raduju već. U palanci mirno, ili se tako čini ili ju je strah učutkao, ne znamo. Gospodar Vučić deluje mirno i lepo je očešljan. Mir je neobičan jer kada se radi o Rusiji to nije baš mirno. Pred ruskom ambasadom u blizini Slavije nevelika grupa kliče Putinu, sokoli ga kao da ruski Gospodar nema dovoljno snage i oružja, sokoli ga i više kako bi nas on oko Kosova branio kada nas je V. N. Jelcin ostavio kao siročiće na kiši. Ne godinama nego decenijama – tokom kratkog XX veka – Rusija je bila ikona komunistima i levičarima – ne samo u Srbiji nego i u Evropi – a sada je ikona desnici, koja maše krstovima i sokoli V. Putina. Njih nema mnogo ali se bučno oglašavaju. Diljem Rusije i Ukrajine, javljaju agencije, plaću ikone krvavim suzama, jedna od radosti, jedna od tuge što su „fašisti“ osvojili vlast na Dnjepru – ko to zna. Zvone zvona i plaću ikone i toga je bilo i kod nas toliko puta. Itar-tas javlja vesti koje zbuñuju. Zvanična Srbija ćuti i već se sita načutala, jer nju tresе izborna groznica i ne zna se šta se valja u vodama Save i Dunava nakon izbora. Ruske agencije javljaju, a kod nas ipak to prenose, da su neke snage nekakvog Ravnogorskog pokreta stigle V. Putinu u pomoć pravo na Krim i već su rasporedene. Nisu brojne, ali i to je bratska pomoć i komandant Milutin Mališić već operiše. Leteći odred ili tako nešto mu se zove „Vukovi“ – možda su to oni srpsko-ruski Noćni vukovi što voze motore poput samog V. Putina. Na kapama

imaju kokarde i naoružani su i tvrde da su ih pozvali „braća Kozaci“. Neće oni odlučiti u bitkama, zna se, ali ljubav je ljubav i žrtva je žrtva za Rusiju uvek „blagorodna“ od nas.

Svega je bilo i svega će još biti iako se N. Gorbačov odrekao one Brežnjevljeve doktrine „ograničenog suvereniteta“ još 1989.

Setili smo se jutros nečeg bizarnog iz davnih studentskih dana u Beogradu. Bilo je tada intervencija raznih. Pokazivali su nam kolege studenti Crnogorci neke isečke iz novina iz vremena kad je 1904. Rusija u tadašnjim prilikama objavila rat Turcima te Japanu, ko zna da li je to neki autentičan dokument, ali publikovan je kasnije. Neka dvojica Crnogoraca su se bili zatekli u diplomatskom predstavništvu Crne Gore u Istanbulu ili Stambolu kako lepše zvuči, kada je kralj Nikola objavio proklamaciju da stupa u rat na strani Rusije protiv Turske i Japana i tako dalje – piše u novinama – Bogu hvala Gospodaru da si krenuo na nekrsta, diži vojsku svih Brda a nas dvojica ćemo s boka u pomoć. Bizarno, reći će neko, jeste ali tako je bilo, zaratili smo s Japanom i Titova Jugoslavija kao pravna naslednica kraljevine i Srbije i Crne Gore morala je 1954. da potpiše primirje, kako bi se potpisala neka trgovinska konvencija sa Japanom.

Liči na šalu, ali nije šala – novine onoga doba su pune ovog kao što su i sada s ovim četničkim snagama na Krimu.

Bilo kako bilo u palanci nikada nije dosadno – od ozbiljnih zbivanja gradi se lakrdija i obrnuto.

Uvek je bilo šale i zabave i sećamo se ranog jutra kada su agencije objavile da su Rusi intervenisali u Avganistanu. Tito se odmah pobunio i zabrinuo, ali je osvanuo grafit – *Danas u Avganistanu sutra u vašem stanu*. Dobro je što šale ima, ali Putin se ne šali.

Peščanik.net, 07.03.2014.

Mirko Đorđević

Ana Stjelja

RAŠKO DIMITRIJEVIĆ

Tkalac lepih reči

Legenda Beogradskog univerziteta, profesor književnosti, vrsni prevodilac sa francuskog jezika i simbol umetničkog Beograda, bio je čuven po svojim besedama i ljubavi prema muzici.

Raško Dimitrijević, ime koje još uvek odzvanja hodnicima znanja Beogradskog univerziteta, praćeno umilnim zvucima Betovenove muzike, sinonim je za lepu reč, francusku književnost i prijateljstvo sa velikim umetnicima.

Rođen je 15. marta 1898. godine u Beogradu, u ulici koja se nekada zvala Dva bela goluba a danas Svetogorska. U njegovom sećanju ostale su sačuvane uspomene na Beograd koji je odisao vedrim duhom, lepotom uma onih ljudi koji su ga činili tako posebnim a koji su svojim stvaralaštvom ostavili dubok trag u njegovoj novijoj istoriji. I sâm profesor Dimitrijević, govorio je o ličnostima poput Milana Rakića kod koga je, kako kaže, odlazio „na razgovor, ćutanje ili slušanje muzike...“, zatim druženja sa Simom Pandurovićem, Vinaverom, Uskokovićem, kao i razgovora sa Tinom Ujevićem.

Profesor Raško Dimitrijević, gajio je veliku ljubav prema Francuskoj, a posebno njenoj književnosti te ne čudi što se u njoj osećao kao u svojoj domovini. U Monpeljeu je započeo studije medicine ali je u njemu ipak preovladala ljubav prema književnosti koja ga je odvela u Strazbur. Na Beogradski univerzitet, odnosno na katedru za Opštu književnost i teoriju književnosti, došao je na poziv profesora Vojislava Đurića. Tako je, i ne sluteći, postao deo istorije, ne samo ove katedre, već i srpske kulturne elite tog doba koju su činili Radoslav Josimović, Vladeta Košutić, Milan V. Dimić, Ivo Tartalja i Nikola Milošević. Njegova erudicija, veliko znanje iz oblasti književnosti i umetnosti i nesebična želja da to znanje ponudi mladim generacijama, na njegova predavanja, privukli su znamenite kulturne poslenike, pisce i umetnike, poput Danila Kiša, Matije Bečkovića, Slobodana Rakitića, Muharema Pervića, Predraga Bajčetića i drugih manje ili više poznatih ljudi koji su o svom profesoru imali samo reči hvale. Njegova moć besedništva je bila toliko snažna da je privlačila i inostrane književnike i teoretičare poput Rene Veleka i Žan Pol Sartra. Njegov neumorni stvaralački duh nije mirovao. Pisao je i prevodio, a njegova veoma bogata prepiska čuva se u rukopisnom odeljenju Matice srpske.

Profesor Raško Dimitrijević bio je veliki ljubitelj prirode, planina i njenih lepota. Kao plod te planinarske strasti nastalo je poetsko delo pod naslovom „Knjiga o planini” koju je objavio 1930. godine. Na osnovu predavanja koje je držao o planini Jastrebac, 1935. godine nastala je knjiga „Moj prvi susret sa planinom”, a 1982. godine, u velikom tiražu, objavljen je njegov roman „Ka visinama i ćutanju”.

Poseban deo njegov stvaralačkog i radnog opusa čine prevodi sa nemačkog i francuskog jezika. Profesor Dimitrijević je neumorno radio na tumačenju i pretakanju književnih dela svetske književnosti, među kojima se ističe delo „Veliki Mon”. Ovaj tkalac lepih reči, istančanog duhovnog stava, voleo je da pripoveda o književnosti, muzici, slikarstvu i alpinizmu. Bio je veliki poštovalac i ljubitelj Betovenove muzike, a i sâm je bio izvrzni pijanista.

Raško Dimitrijević

Poznat kao veliki *humanista* i erudita, profesor Raško Dimitrijević je svojim besedama o francuskim, ruskim i domaćim književnicima i kompozitorima širio vidike mladih znatiželjnika koji su upijali svaku prefinjenu i pažljivo istkanu reč koja je dolazila iz njegovog besedničkog dara. Zahvaljujući tom nesebičnom darivanju znanja, profesor Dimitrijević i danas živi u mislima svih onih koji su to znanje imali čast da spoznaju i prigrlje. Upravo ti, tada mladi entuzijasti, ljubitelji lepe reči, danas ostvareni ljudi, okupili su se oko ideje da se njihovom profesoru i prijatelju, oda počast a njegovo ime otrgne od zaborava. Tim povodom je 26. decembra 2012. godine postavljena spomen-ploča na kuću u ulici Svetogorska br. 23 u kojoj je živeo profesor Raško Dimitrijević. Time su mu se njegov rodni grad, i oni kojima još uvek živi u sećanju, odužili na dostojan način.

U ovom broju

Vladimir Davidović: *Ko je platio gajdaša?*
Fransis Stonor Saunders: *Hladni rat u kulturi*
Jovica Aćin: *Uvod u Berlinsko detinjstvo*
Valter Benjamin: *Berlinsko detinjstvo*
Goran Starčević: *Veliki pisci i mali narodi*
Aleksandar Skobov: *Viši stadijum putinizma*
Predrag Finci: *Čitatelj Hegelove estetike*
Mirko Đorđević: *Valja Dnjeper mutne vode*
Ana Stjelja: *Tkalac lepih reči*

Stranice posvećene Jevrejima bivše
Jugoslavije
<http://elmundosefarad.wikidot.com>

Ne zaboravite da otvorite
www.makabijada.com

Istraživački i dokumentacijski centar
www.cendo.hr

Časopis za književnost Balkana
čiji je jedini kriterij estetski
www.balkan-sehara.com

Lamed

List za radoznale

Redakcija - *Ivan L Ninić*
Adresa: Shlomo Hamelech 6/21
42268 Netanya, Israel
Telefon: +972 9 882 61 14
e-mail: ninic@netvision.net.il